

18445

İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
"Sosyal Yapı - Sosyal Değişme" Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI
SONRASINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ
ve
TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Hazırlayan: Alper ENGİN (89 / 5881)

Danışman : Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Ekim 1992

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Önsöz

Giriş

I. BÖLÜM

TARİHÇELERİ, SOSYAL VE İKTİSADİ ÖZELLİKLERİYLE TÜRK CUMHURİYETLERİ (1-29)

I. Azerbaycan	1
I.A. Tarihçe	1
I.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı	4
I.C. İktisadi ve Sosyal Yapı	4
I.C.1. İktisadi Yapı	4
I.C.2. Sosyal Yapı	5
II. Kazakistan	7
II.A. Tarihçe	7
II.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı	10
II.C. İktisadi ve Sosyal Yapı	11
II.C.1. İktisadi Yapı	11
II.C.2. Sosyal Yapı	12
III. Kırgızistan	13
III.A. Tarihçe	13
III.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı	15
III.C. İktisadi ve Sosyal Yapı	16
III.C.1. İktisadi Yapı	16
III.C.2. Sosyal Yapı	17
IV. Özbekistan	19
IV.A. Tarihçe	19
IV.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı	21
IV.C. İktisadi ve Sosyal Yapı	22

	Sayfa No
IV.C.1. İktisadi Yapı	22
IV.C.2. Sosyal Yapı	23
V. Türkmenistan	24
V.A. Tarihçe	24
V.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı	26
V.C. İktisadi ve Sosyal Yapı	27
V.C.1. İktisadi Yapı	27
V.C.2. Sosyal Yapı	28

II. BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİNDE UYGULANAN EMPERYALİST SOVYET POLİTİKALARI (30-38)

I. Ekonomi Politikası	30
II. Kültür Politikası	31
III. Sosyal Politika	33
IV. Sağlık ve Çevre Politikası	36

III. BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (39-45)

I. SSCB'nin BDT'ye Dönüşmesi	39
II. BDT'nin Kurulmasıyla Başlayan Yeni Dönemde Türk Cumhuriyetlerinin Problemleri	42
III. BDT'nin Geleceği üzerine Düşünceler	44

IV. BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ (46 - 51)

I. Giriş	46
II. Türk Cumhuriyetleri İle Ticari İlişkiler	46
III. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) Anlaşması	48

IV. Türk Cumhuriyetleri İle Potansiyel İşbirliği ve Ticaret Alanları	49
---	----

V. BÖLÜM

ÇAĞIMIZIN ÖNEMLİ DEĞİŞMELERİ IŞIĞINDA BAZI TEKLİFLER (52 - 63)

I. Yeni Dünya Konjonktürü	52
II. Yeni Konjonktür İçerisinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri	54
III. Sonuç	58
IV. Teklifler	59
Ek Türk Cumhuriyetleri'nin Yatırım Projeleri	64
Yararlanılan Kaynaklar	78

Kısaltmalar

- DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
İGEME: İhracatı Geliştirme Merkezi
İSO: İstanbul Sanayi Odası
İTO: İstanbul Ticaret Odası
TDA: Türk Dünyası Araştırmaları
TDAV: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TMKV: Türkiye Milli Kültür Vakfı

ÖNSÖZ

Bu çalışma çerçevesinde, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri'nin mevcut durumlarını ve gelecekte bu cumhuriyetler için ne gibi alternatifler bulunduğunu araştırdık. Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetleri'nin geleceğine ilişkin tahminleri aynı analiz zeminine oturarak bir "Türk Birliği" oluşumunun gerçekleşme koşulları üzerine fikir yürütmeye çalıştık.

Yararlanabileceğimiz kaynaklar içerisinde duygusal, heyecanlı ve hayalci bir üslupla yazılanları dikkatle ayıkladık ve bu tür kaynaklara atıfta bulunmadık; kendimiz de duygusal ve heyecanlı bir üslup tutturaktan kaçındık. Evet, önümüzdeki asır **Türk Dünyası** için çok şeyler vadetmektedir, gönülleri heyecana sevketmektedir; ancak duygusallığa kapılıp realiteden uzaklaşmak, hayalci olmak yahut da hiçbir faaliyet içerisine girmeden gelişmeleri doğal seyrine bırakmak yanlış olur kanısındayız. Mantıklı bir tahlil, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri için, dünyanın içine girdiği yeni konjonktürü ve bu konjonktürde yer alan iki önemli eğilimi "**globalleşme**" yi ve "**bölgesel entegrasyonlar**" ı, dikkate almamızı gerekli kılıyordu, öyle yaptık.

Çeşitli öneriler getirerek, konuyu somutlaştırmaya çalıştık.

Böylesine önem arzedenden bir konuya yönelterek araştırma yapmamı sağlayan Sayın Hocam Mustafa E.Erkal'a, çeşitli konularda yardımlarını gördüğüm Kürsümüz Araştırma Görevlisi Halil Yıldız'a, Türkiye Gazetesi Arşiv-Araştırma Servisi'nden Ömer Bektaş'a ve Mesut Yılal'a teşekkür ederim.

GİRİŞ

Mihail Gorbaçov'un 1985 yılında Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne seçilmesi ile birlikte Sovyetler Birliği yeni bir döneme girmiş oluyordu. **Gorbaçov**, beyanlarında, Sovyet Sisteminin ideolojik, iktisadi ve sosyal bakımdan bir çıkmazın içinde bulunduğunu kabul ve ifade ederek; bu durumu aşmak için **açıklık** (Glasnost) ve **yeniden yapılanma** (Perestroika) adını verdiği iki yeni politikanın izlenmesinin zorunlu olduğunu savundu:

"Perestroika, bazı ihtiraslı bireylerin veya bir liderler grubunun aklına gelen bir heves değildir. Sosyalist toplumumuzda devrim gelişme süreçlerinden kaynaklanan acil bir zorunluluktur. Bu toplum değişim için olgunlaşmış bulunmaktadır. Uzun zamandır değişim hasretini çekmekteydi. Perestroika'yı başlatmaktaki herhangi bir gecikme yakın gelecekte, açık konuşmak gerekirse, ciddi sosyal, ekonomik ve siyasi bunalımlarla yüklü çok şiddetli bir iç ortama yol açabilirdi."*

Esasen, Sovyet sisteminin krizi yeni bir olgu değildi. 1950'lerden itibaren gelişen bir süreç sonunda o günkü duruma gelinmişti. 1960'ta beş büyük ekonomi içindeki payı %22 olan SSCB, 80'li yıllarda % 9'luk bir potansiyele gerilemişti. 1960'tan sonra beşer yıllık dönemler itibariyle milli gelir artış hızı, kişi başına reel gelir artış hızı, tarım üretimi artış hızı, emek verimliliğindeki artış hızı sürekli gerileyen Sovyet ekonomisi tıkanmaya vardı. Tıkanışın büyük bir krize dönüşmesi tehlikesi karşısında, Sovyet hâkim sınıfı (devlet ve parti yöneticilerinden oluşan "**yeni sınıf**") Perestroika'yı devreye soktu. Perestroika, başlangıçta lanse edilmeye çalışıldığı gibi, sosyalist sistemde yeni bir uygulama ve model değil, sadece anti-kriz bir ekonomi politikasıydı. Dışarıda barışçı bir ortam yaratarak silahlanmaya

* GORBACHEV, M., PERESTROIKA: NEW THINKINGS FOR OUR COUNTRY AND THE WORLD, 1987, p:17'den nakleden İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO-EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No 1990-22, s:83.

giden kaynakların önemli bir kesimini ekonominin canlanmasına ayırmaya ve üretimin verimli olmadığı kumanda ekonomisinden kaynak dağılımında piyasanın belirleyici olduğu ekonomiye geçerek dünya pazarı ile bütünleşmeye dayanıyordu. Böylelikle oluşacak rekabet ortamında, işgücünün de fiyatı düşecek ve işsizlik tehdidi gelişen toplumsal muhalefete karşı bir baskı unsuru olacaktı. Sovyetler'in kendisine yük olan Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini gevşetmesi, onların Batı'ya yanaşmalarına göz yumması ve adeta yardımcı olması da yine ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktaydı.

Gorbaçov, Glasnost politikası ile sözde bir demokrat ortam meydana getirerek toplumsal çalkantıyı dizginleyebileceğini sanıyordu. Ancak özgürlüğe susamış olan halklar, sunulan demokrasi ve özgürlük kısıntıları ile yetinmeyecekti.

Marxizmin inkara yeltendiği "milliyetçilik" in bir cereyan halinde Sovyetler ve Doğu Avrupa'yı sarması neticesinde sistem çatırdamaya başladı. Ruslar ve Slavlar dışındaki halklar, yeni politikaların, 70 yıldır uygulanmakta olanlardan farklı olmadığını sezmişlerdi. Keza Ruslar ve diğer Slav kökenli halkların da Marxist ideoloji ve politikalara tahammülü kalmamıştı.

Tasfiye Doğu Avrupa ülkelerinde başladı ve süratle yayıldı: Marxist ideoloji bir tarafa bırakıldı, komünist partiler lağvedildi veya isim değiştirmek zorunda kaldı, hatta bayraklar bile değişti. Soğuk savaş döneminin simgelerinden biri olmuş Berlin Duvarı'nın yıkılması artık bir devrin kapandığını gösteriyordu. İki Almanya'nın birleşmesi, birçok komünist liderin alaşağı edilerek, yerlerine geçici halk konseylerinin getirilmesi başdöndürücü bir hızla gerçekleşti. Öyle ki, bu gelişmeleri dünya üzerinde pek az uzman sezebilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından meydana gelen gelişmeler neticesi dünya nüfusunun %35'i Marxist idare altına girmiş iken, şimdi bu Blok'ta tam bir çözülme yaşanmaktaydı.

Bu çözülmeden Sovyetler Birliği'nin de etkilenmesi kaçınılmazdı. Nitekim, Birlik üyesi devletler birer-ikişer egemenlik-

lerini ve bağımsızlarını ilan ederek koptular. Ardından birlik, geleceği spekülatif tartışmalara çok açık olan bir Bağımsız Devletler Topluluğu'na dönüştü.

"Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sonrasında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkilerinin Geleceği" başlıklı araştırmamız; bütün dünyada ideolojik değişmelerin yaşanmasına, demokratikleşme ve milliyetçilik akımlarının yoğunlaşmasına, hakim ekonomi anlayışının piyasa mekanizmasına ve verimlilik ilkelerine doğru kaymasına yol açan bu hızlı süreci, Sovyetler'deki dağılma sonucunda önlerinde yeni bir dönem açılan Türk Cumhuriyetleri ve 21. yüzyılın eşiğinde, kendisi için yeni uluslararası perspektifler geliştirmesinin zorunlu olduğu Türkiye açısından tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Birinci Bölümünde, Türk Cumhuriyetlerinin tarihlerine ve hâlihazırdaki sosyo-ekonomik yapı özelliklerine toplu bir bakış yapılmaktadır.

İkinci Bölümde, Türk Cumhuriyetleri'nde uygulanan emperyalist Sovyet politikaları hatırlatılmaktadır.

Üçüncü Bölümde, SSCB'nin BDT'ye dönüşmesi ayrıntılı olarak incelenmekte ve BDT içerisinde yer alan Türk Cumhuriyetleri'nin mevcut problemleri ile BDT'nin gelecekte nasıl bir şekil alabileceği araştırılmaktadır.

Dördüncü Bölüm, Türk Cumhuriyetleri - Türkiye arasındaki - özellikle - ticari işbirliğinin arttırılması için neler yapılması gerektiğine eğilmekte ve Cumhuriyetlerin ticari potansiyellerini değerlendirmektedir.

Beşinci ve son bölümde ise, 21. yüzyılın eşiğinde bir konjonktür analizi yapılmakta ve gerek Türk Cumhuriyetleri'nin gerekse Türkiye'nin geleceği bu analiz çerçevesinde tahlil edilmektedir. Yeni konjonktürde hakim olan eğilimler gözönüne alınarak bir **"Türk Birliği"**ne gidilmesinin zemini, çeşitli tekliflerle belirlenmeye çalışılmaktadır.

I. BÖLÜM

TARİHÇELERİ, SOSYAL VE İKTİSADİ ÖZELLİKLERİYLE TÜRK CUMHURİYETLERİ

I. AZERBAYCAN

I.A. Tarihçe

M.Ö. 300'lü yıllarda Büyük İskender'in, 200'lü yıllarda Selekoslar ve Ermeni Krallığının, 100 yıllarında Romalılar ve Partların; M.S. 300'lü yıllarda Sasani ve Bizanslılar'ın egemen oldukları bugünkü Azerbaycan topraklarında, M.S. 4. ve 5. yüzyıllardan itibaren Türkler görülmeye başladı. Önceleri Akhunlar, ardından Bulgar, Hazar, Ağaçeri ve Sabir kabileleri Azerbaycan'a yerleştiler. Özellikle Batı Göktürk Hakanı **İstemi Kağan**'ın orduları ile gelen Bulgar ve Belencer Türkleri, Sasanilere mağlup olunca daha ileri gidemediler ve Azerbaycan'a yerleştiler.

Azerbaycan 7. yüzyılda Arap istilalarına uğradı ve 642'de **Hallife Osman** devrinden fetih işlemi tamamlandı. Abbasi halifeleri döneminde orduda görevli olan Türk emirleri Azerbaycan'a Türk boylarını yerleştirmeyi sürdürdüler.

11. yüzyılda, Oğuz Türkleri **Çağrı Bey** komutasındaki Selçuklu orduları ile gelip buralara yerleştiler. Bugün Azerbaycan'da yaşayanlar çoğunlukla bu Oğuz boylarının neslinden gelirler. Azerbaycan'ın tümüyle Selçuklu hakimiyetine girmesini 1064 yılında **Sultan Alparslan** gerçekleştirmiştir.

12. ve 13. yüzyıllar Azerbaycan'da Atabekler (Azerbaycan Atabekleri) ve Harzemşahlar hakimiyetinin sergilendiği yüzyıllardır.

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan İlhanlı hakimiyetine girdi.

14. yüzyılın ikinci yarısında Celayirliler, yüzyılın sonlarına doğru (1383) Timur egemenliği görüldü.

15. yüzyılda Akkoyunlu ve Karakoyunlular, 16. yüzyılın başlarında Şirvanşahlar Azerbaycan'a hakim oldu. Bu durum Azerilerin katı bir Pers kültürü altına girmeleri sonucunu doğurdu.

16. yüzyılda (1502) ise Nahcivan'da Akkoyunlu ordusunu yenen Safeviler Tebriz'de hakimiyetlerini ilan ettiler (1)

21 Eylül 1585 tarihinde Şirvan Valisi **Özdemiroğlu Osman Paşa**, Kırım hanlarının da yardımı ile Azerbaycan seferine çıktı; Tebriz'i ve ardından da Kuzey bölgeleri alarak, **Güney ve Kuzey bütun Azerbaycan'ın Osmanlı egemenliğine girmesini sağladı (2)**

16. ve 18. yüzyıllar arasında Azerbaycan toprakları Osmanlılarla Safeviler arasında el değiştirip durdu. Safevi Devleti'nin yıkılışından sonra kısa bir dönem bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Nadir Şah'ın ortaya çıkışı ile yeniden İran hakimiyetine girdi. Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra ise, Güney Azerbaycan İran'da kaldı, Kuzey Azerbaycan küçük hanlıklara bölündü.

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında askeri bakımdan güçlenen Rusya, Kafkasya'yı istila girişimlerine başladı ve Azerbaycan toprakları Ruslar ile İranlılar arasındaki çeşitli mücadelelere tanık oldu. Neticede, 22 Şubat 1828'deki **Türkmençay Antlaşması** ile bugün de geçerli olan sınırlar tespit edildi. Buna göre Azerbaycan, Aras Nehri sınır olmak üzere Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölündü.

Rus egemenliği altına giren Azerbaycan topraklarında 9 Hanlık vardı. Rusya 1840 yılına kadar bu hanlıkların idari şekline pek dokunmadı. Her hanlığın başına bir askeri komutan getirmekle yetindi.

---

1 TOKER, Y., Büyük Uyanış, Toker Yayınları, İstanbul, 1992, s:28-29

2 TOKER, Y., Aynı eser, s:31

1840'tan 1918 yılına kadar ise, bu hanlıklar Bakü, Gence, Erivan illeri ile Dağıstan ve Zukatala oblastları (mahal) adı altında Tiflis'deki bir Rus Genel Vali'ye bağlandı.

1905 İhtilâli'nin ardından Çar'ın meşrutiyeti kabul etmesi ile Rusya genelinde olduğu gibi Azerbaycan'da da siyasi hayat canlılık kazanmaya başladı. 15 Ağustos 1905 tarihinde "Rusya Müslümanları I. Kongresi" toplandı. Kongre'nin amacı, Rusya'daki Türklerin siyasal durumlarının tespit edilmesi ve onların haklarını korumaktı. Kurulmuş olan birliğe gerçi "Rusya Müslümanları İttifakı" adı verilmişti, ama aslında Kongre Pan-İslamist bir amaç gütmemekteydi. O tarihte Türk kavimlerine ortak bir isim vermek mümkün olmadığından, cemiyetin adı belirlenirken "Müslümanlar" deyimini kullanılmıştı.

Türklüğün uyanışı, Türk Birliği fikrinin yaygınlaşması bu dönemde ortak bir şuur olarak belirginleşmeye başladı. Şubat 1917 İhtilali'nin ardından 1917 Nisan'ında Bakü'de "Milli Azerbaycan 'Müsavat' Halk Partisi" birinci kurultayı yapıldı. Bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyeti kurulması için ilk tohumlar orada atıldı. (3) Nihayet 28 Mayıs 1918'de **Mehmet Emin Resulzade** önderliğinde Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduysa da, 1 yıl 11 aylık bir süreden sonra 27 Nisan 1920'de Kızılordu işgaline uğrayarak tekrar Rusya'ya (Sovyetler Birliği) dahil edildi. 1922 ile 1936 yılları arasında Kafkasya Ötesi SFSC "Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti"nin bir üyesi olarak kalan Azerbaycan, 5 Aralık 1936 tarihinden sonra Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını alarak Sovyetler Birliği'ne doğrudan katıldı. (4)

Azerbaycan, 23 Eylül 1989'da egemenliğini, 30 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrıldı (5)

---

3 TOKER, Aynı eser, s:33 vd.

4 TOKER, Aynı eser, s:49

5 DEİK Bulletin, AZERBAYAN, İstanbul, May 1992

I.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı:

Kafkas dağlarının Hazar Denizi'ne bakan güneydoğu yamaçları boyunca uzanan Azerbaycan'ın yüzölçümü 88.600 km² dir. Batısında Ermenistan, kuzeybatısında Gürcistan, güneyinde İran Azerbaycan'ı, doğusunda Hazar Denizi bulunan Azerbaycan'ın yüzey şekillerinin yüzde 40'ı aşkın bölümü verimli ovalardan oluşur (6)

1989 sayımına göre azerbaycan'ın nüfusu 7.029.000 kişidir. Bu nüfusun % 78.1'ini Azeriler, % 7.9'unu Ermeniler, % 7.9'unu Ruslar, % 6.1'ini de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (7)

Azerbaycan; 60 Rayon (mahalle), 45 şehir, Nahçevan MSSC ve Nogarno Dağlık Karabağ Muhtar Bölgesi şeklinde bir idari yapılanmaya sahiptir.

Sovyetler Birliği'ne dahil iken en yüksek devlet organı Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti'di. Bu Yüksek Sovyet'e dört yılda bir yapılan seçimlerle her on bin kişi için bir mebus seçilirdi. Azerbaycan Yüksek Sovyeti, doğrudan SSCB Yüksek Sovyeti'ne bağlıydı. Başka bir ifadeyle kontrol Moskova'nın elindeydi (8)

I.C. İktisadi ve Sosyal Yapı:

I.C.1. İktisadi Yapı

Azerbaycan genel ekonomik göstergeler itibarıyla Türk Cumhuriyetleri arasında Kazakistan'dan sonra ikinci güçlü cumhuriyet konumundadır. Ekonomisi genel olarak, petrol, doğal gaz, demir-çelik, kurşun, bakır, gibi yer altı ve hayvancılık, tahıl, pamuk ve üzüm üretimi gibi yer üstü kaynaklara dayanmaktadır. (9)

6 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Azerbaycan, 20 Temmuz 1992

7 DEİK Bulletin, aynı yerde

8 İTO, SSCB'NDEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No:1990-22, s:238

9 İGEME Ülke Profili, AZERBAYCAN, Sayı:1, 1992, s:1

Azerbaycan'ın Birliğe ekonomik katkısı açısından diğer Cumhuriyetler arasındaki konumuna bakıldığında hemen bütün üretim sahalarında (pamuk üretimi hariç) Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Özbekistan'dan sonra 6. sırada olduğu görülmektedir. 1988 yılı itibarıyla toplam sanayi üretiminin %1.7'si ve tarımsal üretiminin %2.2'si, 11,1 milyon metrik tonluk doğal gaz üretimi ile Birlik üretiminin %1.4'ü Azerbaycan Cumhuriyeti'nde üretilmektedir. Pamukta ve kostik sodada bu oranlar sırasıyla %8.11 ve % 6.9 dur.

Tablo 1- Ekonomik Göstergeler (10)

Net maddi üretim (NMÜ) (Milyar rbl)	: 10.900 (SSCB'nin %1.7 si)
Kişi başına NMÜ (rbl)	: 1.565
S.B. bütçe gelirleri içindeki payı (%)	: 1.8
Sanayi üretimi (milyar rbl)	: 12.200 (SSCB'nin % 1.7 si)
Kişi başına sanayi üretimi (rbl)	: 1,750
Tarımsal üretim (milyar rbl)	: 3.900 (SSCB'nin % 2.2 si)
Kişi başına tarımsal üretim (rbl)	: 559
Toplam ithalat (1988 (Milyar rbl)	: 5.7
-Cumhuriyetlerarası ticaret	: 4.3 (%75)
-Yabancı ülkelere ithalat	:1.4 (% 25)
Toplam ihracat (1988) (Milyar rbl)	: 6.8
-Cumhuriyetlerarası ticaret	: 6.4 (% 94)
-Yabancı ülkelere ihracat	: 0.4 (% 6)
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (1988) (Milyar rbl)	
-Cari fiyatlarla	: 1.1
-Dünya fiyatlarıyla	: 0.5

I.C.2. Sosyal Yapı.

Azerbaycan'da devlet üniversitesi (Bakü) ile 18 yüksek okul ve enstitü mevcuttur. Yüksek öğrenim kurumlarında 104.000 civarında

---

10 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:1-2

öğrenci okumaktadır (11). Kadınların sosyal ve iktisadi hayat içerisindeki rolleri büyüktür. Ekonomide çalışanların % 43'ünü, öğretmenlikte de yarısından fazlasını teşkil ederler (12).

Kültür Bakanlığı'na ait 6500 kültürel tesis, 3500 kütüphane, 2990 kültür evi, 73 müze, 40 dinlenme evi, 124 müzik okulu, 14 tiyatro, 43 halk tiyatro salonu, 33 kültürel dernek vardır. Azerbaycan'da 150'den fazla gazete yayınlanmaktadır. (13) Hemen her büyük şehirde Diyarşinaslık ve Tabiat Müzesi adıyla birer müze kurulmuştur. Bakü Halı Müzesi, Guba Halı Müzesi en meşhur halı müzeleridir. Buralarda halı, halça, kilim, cicim, zili, sumak vb. tekniklerle dokunmuş otantik eserler sergilenmektedir (14)

Azerbaycan'ın önemli bir sosyal özelliği de ülkede kooperatifçiliğin son derece gelişmiş olmasıdır. 53 birim kooperatifin birleşmesiyle meydana gelen "Azerbaycan Tüketim Kooperatifleri Birliği"nin 1 milyondan fazla üyesi vardır.

Azerbaycan'da Türkoloji (Türklük) araştırmaları da çok gelişmiş olup, bütün Sovyet Türkologlarının ortak dergisi olan "Sovyetkaya Türkologiya" (Sovyet Türkolojisi) adlı ilmi dergi de Bakü'de yayınlanmaktadır (15)

Tabii kaynaklar yönünden olduğu kadar beşeri kaynaklar yönünden de oldukça zengin olan Azerbaycan'ın (çalışan nüfusun % 80'den fazlası yüksek ve orta tahsilli kişilerdir) bu güzel potansiyelini modern teknolojinin imkânları ve çağdaş ekonominin pren-

---

11 İTO, SSCB'NDEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO-EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No:1990-22, s:239

12 İTO, aynı yerde.

13 İTO, aynı eser, s.240

14 İTO, aynı eser, s:245

15 İTO, aynı eser, s:239

sip ve uygulamaları ile birleştirdiği ölçüde gelişeceği ve refaha ulaşacağı muhakkaktır.

Tablo 2 - Sosyal Göstergeler (16)

Çalışan nüfus sayısı (1987, milyon)	: 2446
- Sanayi (%)	: 18.6
- Tarım (%)	: 27.1
Konut (1988) (kişi başına, m ²)	: 12
Tüketim (1988) (kişi başına, kg)	
- Et	: 38
- Sebze	: 65
Tüketim malları (1988) (1000 kişi başına)	
- Televizyon	: 207
- Buzdolabı	: 170
- Çamaşır makinası	: 94
Yüksek öğrenim öğrenci sayısı (10.000 kişide)	: 141
Yüksek öğrenimli uzman sayısı (10.000 kişide)	: 25
Kütüphane sayısı (10.000 kişiye)	: 6,3
Mahalli gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 61
Genel gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 78

II. KAZAKİSTAN

II. A. Tarihçe:

"Kazak" kavim adına, ilk defa **Firdevsi'nin Şehname'sinde** rastlanmaktadır (17) Turanlı göçebe bir halk olarak gösterilen Kazaklar, Orta Asya'da Cengiz Han'ın seferleri zamanında tarih sahnesine çıktılar. Kasım Han'ın küçük Kazak beylerini kendi hakimiyeti altında birleştirmesiyle Hazar Denizi'nin doğusu ile Aral Gölü'nün kuzeyinde kalan topraklardan, İrtiş Irmağı'nın yukarı

16 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:1-2

17 Meydan Larousse, "Kazaklar" maddesi, C:7, s:123

kesimlerine ve Altay Dağları'nın batısına kadar uzanan bölgede Kazak Hanlığı olarak bilinen büyük bir imparatorluk kurdular (18).

Kasım Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Haknazar Han Taşkent'i aldı ve burasını yönetim merkezi yaptı. Hanlık toprakları üç "cüz"e ayrıldı. Doğuda Balkaş kıyılarıyla, Çu, Talas ve İli ırmakları arasında Ulu Cüz (Büyük-yüz); batıda Hazar Denizi'nin kuzeyinde Yayık (Ural) ırmağına kadar olan yerlerde Orta Cüz (Orta-yüz); Sarısu, Tobol, İşim ve İrtiş ırmakları arasında da Kişik Cüz (Küçük-yüz) kuruldu.

Komşu Cungarlar, özellikle 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında Kazaklarla savaştılar. Büyük ve Orta Cüz'leri ellerine geçirerek Sayram ve Türkistan'a kadar ilerlediler. Kişik Cüz'ü de sıkıştırarak Kazak halkının bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir ettiler. Bunun üzerine Kazaklar büyük bir birlik toplayarak Sarısu ırmağının kollarından Bulantı ırmağı boyunca Cungarlar'la savaşarak onları yendiler (1726). Balkaş gölü güneyinde yaptıkları savaşı (1729) kazandıarsada, Cungar hakimiyetinden tamamen kurtulamadılar Kişik Cüz (1731) ve Orta Cüz hanları (1740) Rus hakimiyetine girdi. Fakat Cungarlar Kişik ve Orta Cüz'ün topraklarına girerek her tarafı yaktilar (1741). 1822'de Orta Cüz hanının, daha sonra (1824) Küçük Cüz hanının hakimiyetine son verdiler. Hokand hakimiyetindeki Büyük Cüz'de 1846'da Rus hakimiyetine girdi. Böylece Kazaklar XIX. yüzyılda Rus hakimiyetini tanıdılar. (19)

Resmi Sovyet ideolojisi çerçevesinde şekillenen Kazakistan tarihinde, kazakların Rus hakimiyeti altına girmesi, Cungar akınlarından bunalan Kazakların yardım istemesiyle gönüllü olarak meydana gelmiş gibi gösterilmektedir. Oysa gerçekte Ruslar, Kazak topraklarını zorla ve kanlı bir biçimde işgal ettiler. Şüphesiz, bağımsız Kazakistan tarihçileri ve araştırmacıları tarihlerinin eksik ve hatalı sayfalarını doğru biçimde yazabileceklerdir.

---

18 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Kazakistan, 21 Temmuz 1992

19 Meydan Larousse, "Kazaklar" maddesi, c:7, s: 124

İşgali tamamlayan Ruslar, Kazak topraklarını Urolsk, Turgay, Akmolinsk ve Semipalatinsk adı altında dört eyalete böldüler ve buralardaki Rus nüfusunun oranını yükseltmek için 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Kazakistan'un kuzeyinde çok sayıda Rus köyü kurdular.

20. yüzyılın başlarında Kazaklar arasında milliyetçi hareketlerin kıpırtıları başladı. 1910 yılında çıkan ilk Kazak gazetesi olan "Aykani"yi 1913'de yayınlanmaya başlayan "Kazak" gazetesi izledi. Çarlık hükümetinin 1916 yılında, 19-43 yaşları arasındaki eli silah tutan bütün erkekleri yedek olarak askere alma kararına karşı çıkan Kazaklar, **Abdulgaffar ve Amangeldig İmanov** önderliğinde ayaklandılar. Ayaklanma Rus birliklerince kanlı bir biçimde bastırıldı.

1917 İhtilali'nden sonra **Allhan Bukeyhanov** önderliğindeki Kazak milliyetçileri **Alaş Orda** hareketi ile özerk bir hükümet kurdular. Bu sıralarda Beyaz Ordu ile çarpışmak durumunda olan Bolşevikler, bu özerk hükümeti kanun dışı ilan ettiler ve karşı devrim tehlikesini bertaraf ettikten sonra, vakit kaybetmeden Kazakistan'ı işgal ettiler. (20)

26 Ağustos 1920'de Rusya Federasyonu'na bağlı bir özerk cumhuriyet olarak ilan edilen Kazakistan Cumhuriyeti, 5 Aralık 1936'da SSCB'nin bağımsız üye cumhuriyetlerinden biri oldu (21)

Kazakistan, 25 Ekim 1990 tarihinde egemenliğini, 16 Aralık 1991'de de bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrıldı (22)

---

20 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Kazakistan, 21 Temmuz 1992

21 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:50

22 EBARAPOR, Mayıs 1992, s:123

II.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı:

Avrasya'nın orta kesiminde yer alan Kazakistan'ın yüzölçümü 2.717.300 km² dir. Doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyinde Kırgızistan ve Özbekistan, batısında Hazar Denizi ve Türkmenistan, kuzeyinde Rusya bulunan Kazakistan'un yaklaşık yarısı platolar, beşte biri dağlarla kaplıdır (23)

Birliğin Rusya Federasyonu'ndan sonra en geniş topraklarına sahip olan Kazakistan, nüfus itibariyle de, tüm Birlik nüfusunun % 5.8'ini oluşturur. Bu haliyle Rusya, Ukrayna ve Özbekistan'dan sonra dördüncü kalabalık ülke durumundadır. Kazakistan'a yıllardır Slav nüfusun yerleşilmesi sonucu Kazakların ülke nüfusu içindeki oranı % 39.7'ye düşmüştür (24)

1989 sayımına göre Kazakistan'ın nüfusu 16.538.000 kişidir. Bu nüfusun % 39.7'sini Kazaklar, % 37.8'ini Ruslar, % 5.8'ini Almanlar, % 5.4'ünü Ukraynalılar, % 2'sini Özbekler, %2'sini Tatarlar, % 7.3'ünü de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (25)

Kazakistan idari yönden aşağıdaki 20 vilayete (Oblast) bölünmüştür: Güney Kazakistan; Aktürbe, Alma Ata, Cumbul, Çimkent, Doğu Kazakistan; Guryev, Garaganda, Kızıl Orda, Kokçetov, Kustanay, Kuzey Kazakistan; Semipalatinsk, Cezkazgan, Mıngışlak, Pavlodar, Taldı-Kurgan Turgay, Urisk (Batı Kazakistan), Tselinograd (26)

---

23 SABAH Gazetesi, Aynı yerde,

24 İGEME Ülke Profili, KAZAKİSTAN, Sayı:2, 1992, s:1

25 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:11

26 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s:257

II.C. İktisadi ve Sosyal Yapı

II.C.1. İktisadi Yapı.

Kazakistan, ekonomik kaynaklar itibarıyla Türk Cumhuriyetleri arasında en güçlü ülke konumuna sahiptir. Ekonomisi ağırlıklı olarak petrol, demir dışındaki metaller ve kömür gibi madencilik ürünleri ve önemli miktardaki elektrik enerjisi üretimine dayanmaktadır. Kazakistan, 10 milyon tonluk rezerve sahip olduğu bakır madeni üretiminde eski SSCB'nin üretiminin %74'ünü karşılamaktaydı. Ayrıca Birliğin altın üretiminin % 6-7'si ve gümüş üretiminin % 50'den fazlasını Kazakistan karşılar (27)

Kazakistan'ın sahip olduğu geniş çayır ve otlaklar, sığır ve koyun besiciliğinin gelişmesine yol açmıştır. Kazakistan, Sovyetler dahilindeki otlakların % 45'ine sahiptir (28) ve sığır üretiminin % 13'ünü, koyun üretiminin % 4'ünü karşılamaktadır. (29)

Tablo 3 - Ekonomik Göstergeler (30)

Net maddi üretim (NMÜ) (Milyar rbl)	: 26.900 (SSCB'nin %4.3'ü)
Kişi başına NMÜ (rbl)	: 1638
S.B. Bütçe gelirleri içindeki payı (%)	: 6.1
Sanayi üretimi (milyar rbl)	: 34200 (SSCB'nin % 2.5'i)
Kişi başına sanayi üretimi (rbl)	: 2072
Tarımsal üretim (Milyar rbl)	: 15.800 (SSCB'nin % 6.1'i)
Kişi başına tarımsal üretim (rbl)	: 957
Toplam ithalat (1988) (Milyar rbl)	: 16.4
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 13.7 (% 83.5)
- Yabancı ülkelere ithalat	: 2,7 (% 16,5)
Toplam ihracat (1988) (Milyar rbl)	: 9,1
-Cumhuriyetlerarası ticaret	: 8.3 (% 91)
- Yabancı ülkelere ihracat	: 0.8 (% 9)

27 İGEME Ülke Profili, aynı eser.

28 İGEME Ülke Profili, KAZAKİSTAN, Sayı:2, 1992, s:3

29 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s: 261

30 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s.11

Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (1988) (Milyar rbl)

- Cari fiyatlarla	: -7.3
- Dünya fiyatlarıyla	: -6.6

II.C.2. Sosyal Yapı

Kazakistan'da, sosyal yapıda en göze çarpan nokta, ülkeye adını veren Kazak halkının nüfusun sadece % 39.7'sini oluşturmalarıdır. Bu durumun sebebi, ülkeye özellikle Slav kökenli göçmenler yerleştirilmesinin yıllarca uygulanagelen bir Sovyet politikası olmasıdır. Sovyet egemenliği altındaki Türk ülkeleri içinde şehir nüfusunun artış oranının en yüksek olduğu yer, aynı zamanda iktisadi kaynakların da en geniş olduğu Kazakistan'dı. Ancak bu hızlı şehir nüfus artışının sebebi dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi kırdan şehire göç değildir. Buradaki nüfus artışının gerçek sebebi, Sovyetler'in iktisadi, askeri ve siyasi stratejilerinin bir gereği olarak Slav nüfusunun Kazakistan'daki şehirlere yerleştirilmeleri ile ilgilidir ve sun'idir (31) Bugün bu hızlı şehirleşmeye rağmen ahalinin Kazaklardan oluşan büyük bir bölümü (% 91.7'si) şehirlere uzaktır (32) Bunlar çoğunlukla geleneksel yaşam tarzı içinde, eğitim düzeyi bakımından ülke ve SSCB ortalamasının altında ve ülkenin zengin kaynaklarını işleyebilecek teknolojik ve sınai birikimin uzağında bir yaşam sürmektedirler. Kuşkusuz bu durumun sorumlusu Sovyet emperyalist siyasetidir.

Tablo 4 - Sosyal Göstergeler (33)

Çalışan nüfus sayısı (1987) (Milyon kişi)	: 6.862
- Sanayi (%)	: 20.7
- Tarım (%)	: 21.9
Nüfus artış oranı (87/88)	:1.0
Şehir nüfusu (1989) (%)	: 57

31 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s: 253

32 İTO, aynı eser, s:256

33 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:11-12

Kırsal kesim nüfusu	: 43
Konut (1988) (Kişi başına m ²)	: 11.7
Tüketim (1988) (kişi başına kg)	
- Et	: 46
- Sebze	: 87
Tüketim malları (1988) (1000 kişi başına)	
- Televizyon	: 196
- Buzdolabı	: 179
- Çamaşır makinası	: 160
Yüksek öğrenimli öğrenci sayısı (10.000 kişide)	: 132
Yüksek öğrenimli uzman sayısı (10.000 kişide)	: 20
Kütüphane sayısı (10.000 kişiye)	: 4.0
Mahalli gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 38
Genel gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 69

III. KIRGIZİSTAN

III. A. Tarihçe:

"Kırgız" adına ilk rastlanan metinler, eski Çin kaynaklarıdır. Bu kaynaklarda Kırgızlar'ın M.Ö. 3. yüzyılda Orta Tıyanşan bölgesinde göçebe kabileler olarak yaşadıkları anlatılmaktadır.

Kırgızlar zamanla Orta Tıyanşan bölgesinden Yenisey havzasına doğru çekildiler. Yenisey havzasında bulunan bu döneme ait yazıtlardan, Kırgızlar'ın Orhun alfabesini kullandıkları anlaşılmaktadır.

Kırgızlar, M.S. 1. yüzyılın başlarında Hun birliğine katıldılar. Hun İmparatorluğu'nun yıkılışı üzerine, 4. yüzyılda büyük bir devlet kurdular. Çin kaynaklarında bu devletin adı Hakas devleti olarak geçmektedir. 7. yüzyılda Göktürk devletine bağlanan Kırgızlar, birçok iç savaşlara katıldılar. 8. yüzyılda Uygurlar'la birleşerek Göktürk devletinin yıktılar. Bir yıl sonra da Uygur devletini yıkarak yönetimi ellerine geçirdiler. Moğolistan ile Tıyanşan bölgesindeki Kırgız devleti, 10.yüzyılda Karahıtaylar tarafından işgal edildi.

10. yüzyıldan sonra, yavaş yavaş Karahanlı devletine bağlanan Kırgızlar, İslamı kabul ettiler. Kırgız boylarına ait Balasagun ve Uzgen şehirlerinde, iktisadi ve kültürel faaliyet arttı.

Kırgızlar 13. yüzyılda Moğol istilasına uğradılar. Yaşadıkları bölge, Timur'un Çin'e karşı yaptığı savaşlara sahne oldu.

1606'dan 1642'ye kadar Rus istilasına karşı amansızca mücadele ettiler. Bu arada komşu Türk boylarıyla da birlik kurmaya çalıştılar. 18. yüzyılda Orta Asya'da kurulan yerli Türk hanlıklarının boyunduruğuna girdiler. Fakat 1860-1881 arasında Kırgız ili bütünüyle Rusya'nın yönetimi altına girdi (34)

Ruslar, nüfus yoğunluğunu kendi leyhlerine çevirmek için, işgal ettikleri bölgeye giderek artan miktarlarda Rus göçmenleri yerleştirmeye başladılar. Bununla da yetinmeyip Kırgızlar'dan zorla aldıkları verimli toprakları Rus göçmenlere dağıttılar. En verimli toprakların kendilerinden alınıp göçmenlere verilmesi Kırgızları iyice huzursuz etti.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yıkılan kentlerin onarılması için Ruslar'ın, Türk kökenli gençleri kullanmak istemeleri ile huzursuzluk iyice tırmandı. Ruslar mecburi işçilik kararını uygulamaya koyup 250.000 Türk gencine zorla amelelik yaptırmaya kalkınca, 17 Temmuz 1916 tarihinde "Mıllı İsyân" adı verilen başkaldırma hareketi, Hoçent kentinde başladı. Büyük bir hızla Semerkent, Sırderya, Fergana, Yedisu, Kazak ve Kırgız bölgeleriyle, Hazar Denizi ötelere yayıldı.

Ayaklanmanın Çarlık rejimini tehdit edecek boyutlara ulaşması üzerine Ruslar bu yörelerin tümünde sıkı yönetim ilan ederek, bölgeye "cezalandırma kitaları" adı altında düzenli bir ordu sevk ettiler. Ruslar'ın modern silahları karşısında kazmalarla, çapalarla, sopalarla direnmeye çalışan Türkler büyük kayıplar verdiler.

Tarih kitaplarının sayfalarına geçen resmi rakamlara göre, sadece Kazaklar'ın vermiş olduğu kayıp 670.000'dir. Yedisu bölgesindeki ayaklanmada ise Ruslar, Türk nüfusun % 30'unu boğazladılar. 300.000'e yakın Kırgız ve Kazak Türk'ü, Rus

katliamından kurtulabilmek için Çin sınırlarını aşmaya çalışırken yollarda açlık ve hastalıktan kırıldılar.

Ruslar, isyanı bastırdıktan sonra bölgedeki halkın topraklarının tamamını ellerinden alarak, bu toprakları bölgeye göçmen olarak gönderdikleri kişilere dağıttılar. 1917'den önce Kırgızlar ulusal ve siyasal bir bütün olarak kabul edilmiyordu (35)

Sovyet rejiminin kurulmasından sonra, 1924 yılına kadar Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil olarak kalan Kırgızistan, 1924'te Kore-Kırgız Özerk Oblastı adını almış, 1925'te adını Kırgız'la değiştirmiş ve nihayet 1 Şubat 1926'da Kırgız Özerk SSC diye biçimlendirilmiştir. Sovyetler Birliği'ne bu şekilde bağlanan Kırgızlar, 5 Aralık 1936'da Kırgız SSC statüsünü kazanarak, bir önceki konumdan daha güçlü bir idari yapıya geçirilmiştir. (36)

Kırgızistan, 12 Aralık 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrıldı (37)

III.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı

198500 km² yüzölçümüne sahip olan Kırgızistan'ın kuzeyinde ve kuzeybatısında Kazakistan, güneybatısında Özbekistan, güneyinde Tacikistan, güneydoğusunda Tanrı dağlarının bir parçası olan Kokşaalatau Sıradağları ve Çin sınır oluşturur.

Kırgızistan topraklarının yüzde elliye varan bölümünün irtifası 3-4 bin metreyi bulur. Bu toprakların dörtte üçü yılın altı ayı kar ve buzlarla kaplıdır. Yüksek yaylalar ve derin vadilerden oluşan

---

35 SABAH Gazetesi, Türk Cumhuriyetler Dizisi, Kırgızistan, 22 Temmuz 1992

36 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s:292

37 DEİK, Bulletin, KYRGHYZSTAN, İstanbul, May 1992

Kırgızistan coğrafyasında tarıma uygun geniş araziler pek yoktur (38)

1989 sayımına göre Kırgızistan'un nüfusu 4.291.000 kişidir. Bu nüfusun % 47.9'unu Kırgızlar, % 25.9'unu Ruslar, % 12.1'ini Özbekler, % 6.6'sını Ukraynalılar, % 2,7'sini Tatarlar, % 4.8'ini diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (39)

III. C. İktisadi ve Sosyal Yapı

III. C. 1. İktisadi Yapı

Bu ülkede önemli bir sanayi gelişmemiştir. Daha çok hayvancılık kesimi ağırlıklı bir tarım ekonomisi hakimdir. Hayvancılık oldukça önemli olup, bunun dışında çok olmasa da buğday, pamuk, şeker pancarı, mısır, tütün, sebze-meyve yetiştirilmektedir. Gıda sanayii ve konservecilik oldukça gelişmiştir (SSCB'de 4. sıradadır)

Fergana vadisinde değişik madenlerin çıkarıldığı ocaklar bulunmaktadır (civa ve antimuan) Bunun dışında hampetrol, doğal gaz, ham çelik elde edilmektedir. Ayrıca ülkenin çok dağlık ve nehirlerin bol suya sahip olması, nehirler üzerinde çok sayıda hidro-elektrik santrallerin kurulmasına yol açmıştır (40)

Ülkede çıkarılan ve stratejik bir madde olan uranyumun Kırgızistan'ın ekonomik bağımsızlığını kazanmasında önemli bir koz olabileceği umulmaktadır (41)

---

38 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Kırgızistan, 22 Temmuz 1992

39 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:13

40 İTO SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s:294

41 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s: 59

Tablo 5 - Ekonomik Göstergeler (42)

Net maddi üretim (NMÜ) (Milyar rbl)	: 5000 (SSCB'nin % 0.8'i)
Kişi başına NMÜ (rbl)	: 1174
S.B. Bütçe gelirleri içindeki payı (%)	: 1.2
Sanayi üretimi (milyar rbl)	: 6300 (SSCB'nin % 0.6'sı)
Kişi başına sanayi üretimi (rbl)	: 1478
Tarımsal üretim (Milyar rbl)	: 2900 (SSCB'nin % 1.3'ü)
Kişi başına tarımsal üretim (rbl)	: 680
Toplam ithalat (1988) (Milyar rbl)	: 3.7
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 3.0 (% 80)
- Yabancı ülkelere ithalat	: 0.70 (% 20)
Toplam ihracat (1988) (Milyar rbl)	: 2.56
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 2.5 (% 98)
- Yabancı ülkelere ihracat	: 0.06 (% 2)
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (1988) (Milyar rbl)	
- Cari fiyatlarla	: -1.21
- Dünya fiyatlarıyla	: -1.1

III. C.2 Sosyal Yapı.

Kırgız kültüründe zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Bu sözlü edebiyat Kırgız kültüründe çok önemli bir yer tutar. Yüzyıllar ötesinden gelen halk destanları, Kırgızlar'ın Kazak Türkçesine çok yakın olan lehçeleriyle, halk ozanları tarafından nesilden nesile aktarılmıştır. Bunların arasında, dünyada bilinen en eski destanlardan biri olan **Manas Destanı** ilk akla gelendir (43)

Kırgızistan'da 10 üniversite bulunmaktadır (44) Ancak ülkedeki eğitim seviyesi eski SSCB'nin ortalamasının altındadır.

42 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:13

43 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Kırgızistan, 22 Temmuz 1992

44 DEİK Bulletin, KYRHYZSTAN, İstanbul, May 1992

Kırgızistan, 800 adet dünya klasiğinin tercüme yoluyla diline kazandırırken, başta dünyaca ünlü **Cengiz Aytmatov** olmak üzere bazı yazarların eserleri 70 ülkenin diline tercüme edilmiştir.

Ülkenin deprem kuşağında olması sebebi ile sismik araştırmalarda oldukça ileri düzeye gelmiştir. Ayrıca genetik ve solar fizik konusunda ve organik kimya ile ilaç sanayinde önemli adımlar atılmıştır.

Geleneksel atlı sporlar da oldukça yaygındır.

Manas destanında Kazaklar'ın ve Kırgızlar'ın kankardeşi olduğu söylenir. Kuzeyde yaşayan aydın Kırgızlar'ın ve Kazaklar'ın tarihsel olarak Rusya'nın Avrupa topraklarında gelişen siyasi akımlardan etkilendiği ve bu yüzden Avrupa'daki demokratik ve laik ilkelere yatkın olduğu, güneyde yaşayanların bir kısmının Çinliler'in, bir kısmının ise Özbek ve Tacikler'in etkisiyle İslam dünyasına daha yakın olduğu belirtilmektedir. Kırgızistan'ın kuzeyindeki laik hareketlerin veya güneydeki dini hareketlerin gelişme yönünün, gelecekte ülkenin nasıl bir yönetime dönüşeceği konusunda belirleyici olacağı ileri sürülmektedir. Yıllardır sürdürülen laik hareketler "Ruslaştırma" ile özdeşleştirilip güneylilerce şüphe ile karşılanırken, kuzeyliler dini akımları köktencilikle özdeşleştirmektedirler (45)

Tablo 6 - Sosyal Göstergeler (46)

Çalışan nüfus sayısı (1987) (Milyon kişi)	: 1.450
- Sanayi (%)	: 20.3
- Tarım (%)	: 28.3
Nüfus artış oranı (87/88)	: 1.8
Şehir nüfusu (1989) (%)	: 38
Kırsal kesim nüfusu (%)	: 62
Tüketim (1988) (kişi başına kg)	:

45 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s.60

46 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s: 13-14

- Et	: Açıklanmadı
- Sebze	: Açıklanmadı
Tüketim malları (1988) (1000 kişi başına)	
- Televizyon	: 269
- Buzdolabı	: 242
- Çamaşır makinası	: 235
Yüksek öğrenimli öğrenci sayısı (10.000 kişide)	: 166
Yüksek öğrenimli uzman sayısı (10.000 kişide)	: 24
Kütüphane sayısı (10.000 kişiye)	: 5,9
Mahalli gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 22
Genel gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 77

IV. ÖZBEKİSTAN

IV. A. Tarihçe

Özbekistan arazisi erken taş devrinden bu yana bir yerleşme merkezi haline gelmiştir. İlk çağlarda ekincilikle meşgul olan insanların izlerine Belh, Soğd ve Harezm bölgelerinde rastlanmıştır.

M.Ö. 6. yüzyılda Ehemenerler'in, 4. yüzyılda da Büyük İskender'in işgalleri görülür. Bundan sonra Mâverâünnehir bölgesi muhtelif Orta Asya kabilelerinin işgaline maruz kalmıştır: Toharlar ve Kuşanlar'dan sonra M.S. 5.yüzyılda Heftalit hakimiyeti sırasında Mazdeki isyanları ve 6. yüzyılın ortalarından itibaren de Göktürk hâkimiyeti gelmiştir.

8. yüzyılda Arap fütuhatıyla Mâverâünnehir'de yeni bir devir açılmıştır. 9. yüzyılda Mâverâünnehir bölgesi merkezi İslâm devletinden kopmuş, Sâmanoğulları hakimiyetine girmiştir. 10. yüzyılda Mâverâünnehir bölgesi Karahanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bu dönemde konar göçer Türk tayfalarının ekseriyeti teşkil ettiği yerleşme merkezlerinde büyük medeni inkişaf meydana gelmeye başladı. 1920'lerde "Özbek" diye adlandırılmaya başlanan topluluğun etnolojik teşekkül devri işte bu 10.-11. yüzyıllardır.

12. yüzyılda Karahitay'lar, 13. yüzyılın başlarında da Harzemşahlar ve ardından Cengiz hakimiyeti türkistan ve

Mâverâünnehir'de büyük bir kavimler kargaşasına yol açmıştır. Cengiz'in ölümünden sonra oğlu Çağatay'ın idaresindeki Mâverâünnehir topraklarını Mahmud Yalavaç idare etmeye başlamıştır.

14. yüzyılın ikinci yarısında Timur, kurduğu devlete Semerkand'ı pâyitaht yaptı. Timur'un ölümünden sonra Horasan'ı oğlu Şahruh, Mâverâünnehir'i de Şahruh'un oğlu Uluğ Bey idare etmiştir.

15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın ilk yarısında Orta Asya'da Şeybâniler hakim oldular. Yüzyılın sonlarında da Heştehani sülâlesi hakim olmuştur.

18. yüzyılın ilk yarısında Kokand Hanlığı kurulmuş, ardından da 1740'larda Buhara Hanlığı sahneye çıkmıştır.

19. yüzyılda Türkistan ve Asya, İngiltere ile Rusya arasında bir rekabet alanı haline gelmiştir. 1860'larda Türkistan Rus işgaline maruz kaldı. Özbekistan'da bir müstemleke idaresi kuruldu. Ruslar uzun müddet bu işgal ettikleri ülkeye ne ad vereceklerini şaşırdılar. Burada yaşayan halka Sart dediler. Ruslar'a karşı büyük direniş hareketleri başladı.

1905 Rus ihtilâli'nden sonra Türkistan halkı Avrupalı tahsil almış aydınların önderliğinde milli şuurla faaliyet göstermeye başladılar. "Ceddiçilik" adıyla başlayan bu hareket 1916'da Türkistan isyanına dönüştü. 1917'de Bolşevikler'in hakimiyeti ele geçirmesiyle Muvakkati Hükümet'in Türkistan Komitesi kuruldu. 4 Kasım 1917'de Türkistan'da muhtariyet ilan edildi. Şubat 1918'de Bolşevikler Müstakil Türkistan hükümetini devirdiler. Nisan 1918'de Bolşevikler Türkistan'ı Rusya Federasyonu'na bağladılar. 6 Ekim 1918'de ilk sosyalist anayasa hazırlandı. Fergana vadisinde "Basmacılık" hareketi patlak verdi. Buhara ve Hive hükümetleri Ruslar'a karşı istiklal mücadelesine giriştiler. Ocak 1919'da Taşkent komünistlerden temizlendi.

İşte bu yıllarda Türkiye'de milli mücadele başlamıştı. Türkistanlılar Anadolu hareketine maddi yardımda bulundular.

Kızıl Ordu, 1923'de, Fergana'ya, 1924'te de Buhara ve Hive'ye girerek Şarki Türkistan Cumhuriyeti'ne son verdi.

27 Ekim 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla bir devlet kuruldu. Mayıs 1925 kurultayında Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurucu üye olarak SSCB'ye katılma kararı aldı (47)

Özbekistan, 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını ilan ederek SSCB'den ayrıldı (48)

IV.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı

447.400 km² yüzölçümüne sahip olan Özbekistan'ın kuzeyinde Kazakistan, doğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, güneyinde Afganistan, batısında ise Türkmenistan yer almaktadır (49) Kızilkum Çölü, ülkenin 2/3'ünü kaplar (50)

1989 sayımına göre Özbekistan'ın nüfusu 19.906.000 kişidir. Bu nüfusun % 68.7'sini Özbekler, % 10.8'ini Ruslar, % 4.2'sinin Tatarlar, % 4.2'sini Kazaklar, % 3.8'ini Tacikler, % 8.5'ini diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (51)

Özbekistan idari bakımdan 12 vilayete bölünmüştür. Bunlar sırasıyla Andican, Buhara, Cizak, Fergana, Kaşkaderya, Harezmi, Nemengân, Nevai, Semerkand, Surhan Derya, Sır Derya Taşkent ve

47 AÇIKGÖZ, H., TÜRKİSTAN İLLERİNDEN ÖZBEKİSTAN, İTDAV, İstanbul, 1990, s:19 vd.

48 DEİK Bulletin, UZBEKİSTAN, May 1992.

49 AÇIKGÖZ, H., aynı eser, s:9

50 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:64

51 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:21

Karakalpakistan'dır. Karakalpakistan, Özbekistan'a bağlı bir muhtar vilayettir. (52)

IV. C. İktisadi ve Sosyal Yapı

IV. C.1. İktisadi Yapı

Özbekistan'da tarıma dayalı bir ekonomik yapı vardır. Milli gelirin % 75'i tarım sektöründen elde edilir. En büyük gelir kaynağı pamuktur. Yılda yaklaşık 5 milyon ton pamuk üretilmektedir. Bu rakam SSCB üretiminin % 67'sidir. SSCB'de üretilen pirincin % 40 kadarı, yoncanın % 40'ı, ipeğin % 50'si yine Özbekistan menşelidir.

Özbekistan çok zengin kömür, bakır (son zamanlarda Almalık'ta bulundu), uranyum, altın, petrol ve tabii gaz yataklarına sahiptir (53)

Tablo 7 - Ekonomik Göstergeler (54)

Net Maddi üretim (NMÜ) (Milyar rbl)	: 20.700 (SSCB'nin % 3.3'ü)
Kişi başına NMÜ (rbl)	: 1056
S.B. Bütçe gelirleri içindeki payı (%)	: 4.7
Sanayi üretimi (milyar rbl)	: 24.600 (SSCB'nin %2.3'ü)
Kişi başına sanayi üretimi (rbl)	: 1247
Tarımsal üretim (Milyar rbl)	: 10900 (SSCB'nin % 5.2'si)
Kişi başına tarımsal üretim (rbl)	: 552
Toplam ithalat (1988) (Milyar rbl)	: 12.3
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 10.6 (% 86)
- Yabancı ülkelere ithalat	: 1.7 (%14)
Toplam ihracat (1988) (Milyar rbl)	: 10.4
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 8.9 (% 85)
- Yabancı ülkelere ihracat	: 1.5 (%15)
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (1988) (Milyar rbl)	
- Cari fiyatlarla	: -1.83
- Dünya fiyatlarıyla	: -2.5

52 AÇIKGÖZ, H., TÜRKİSTAN İLLERİNDEN ÖZBEKİSTAN, TDAV Yayını, İstanbul, 1990, s:10

53 AÇIKGÖZ, H., aynı eser, s:12-13

54 İGEME, aynı eser, s:22

IV. C.2. Sosyal Yapı

Özbekistan'a da-diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine olduğu gibi eğitilmiş, Rus ağırlıklı Slav nüfusun yerleştirilmesi sonucu ikili bir sosyal yapı (dual society) meydana gelmiştir. Slavlar genellikle ücretlerin yüksek olduğu ağır sanayide ve yönetici pozisyonlarında çalışmış, parti yüksek kademelerinde görevlendirilmiş, Moskova'ya bağlılıkları ile tanınmışlardır. Yerli halk modern sektörlerde çalışmayı "Ruslaşmak"la özdeşleştirdiği için - ayrıca üst kademelerde çalışmak için Moskova'ya bağlılığın ispatı gerektiğinden tercih etmemiş, genellikle ücretlerin düşük olduğu tarım sektöründe çalışmayı ve kırsal alanlarda yaşamayı yeğlemiştir. Bu durum, iki farklı kültür ve yaşam tarzının oluşmasına yol açmış, sanayide yaşayanlar kent toplumu olma özelliğini gösterirken, kırsal alanlarda yaşayanlar geleneksel köy toplumu hayatı yaşamaya devam etmişlerdir. (55)

Özbekistan'da nüfus artış hızı yüksektir. Bunun en önemli nedeni doğum oranının yüksek olmasıdır. İstatistiklere göre 1970'li yıllarda Özbek nüfus artışı Ruslar'a göre neredeyse 2,5 mislinden fazlaydı. Özbekler'de büyük aile geleneği sürmekte ve artmaktadır. Ailelerin % 43'ü yedi veya daha fazla üyeden oluşmaktadır. (56)

Tablo 8 - Sosyal Göstergeler (57)

Çalışan nüfus sayısı (1987) (Milyon kişi)	: 6.077
- Sanayi (%)	: 16.8
- Tarım (%)	: 32
Nüfus artış oranı (87/88)	: 2.3
Şehir nüfusu (1989) (%)	: 41
Kırsal kesim nüfusu (%)	: 59
Tüketim (1988) (kişi başına kg)	:

55 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:68

56 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No. 1990-22, s:272

57 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:22

- Et	: 29
- Sebze	: ,65
Tüketim malları (1988) (1000 kişi başına)	
- Televizyon	: 159
- Buzdolabı	: 145
- Çamaşır makinası	: 110
Yüksek öğrenim öğrenci sayısı (10.000 kişide)	: 154
Yüksek öğrenimli uzman sayısı (10.000 kişide)	: 21
Kütüphane sayısı (10.000 kişiye)	: 4.0
Mahalli gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 44
Genel gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 59

V. TÜRKMENİSTAN

V.A. Tarihçe:

Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserinde "Türkmen" isminin nereden geldiğini şu şekilde izah eder: "Asya fetihlerini sürdüren Büyük İskender yüzünü Türk ülkelerine döndü. Balasagun'daki Türk tahtında oturan Türk hükümdarı bunun üzerine doğuya doğru çekilmek zorunda kaldı. Bu çekilme esnasında Balasagun'da yalnızca 22 kişi bıraktı. Sonradan bu 22 kişiye, 2 kişi daha katıldı ve böylece sayıları 24'e çıktı. Büyük İskender Balasagun'a gelip bu kişileri burada gördüğünde, bunlara Farsça "Türkmânend" (Türk'e benzer) dedi. Böylece bu 24 ademin adı Türkmen olarak kaldı." (58)

Türkmen adı, önceleri Oğuz boyundan Müslümanlığı kabul eden aşiretlere verilmişti. Sonradan bütün Oğuz boyları İslamı seçince, Oğuz ve Türkmen kelimeleri aynı anlama gelmeye başladı.

Kaşgarlı Mahmut, Büyük İskender'in huzuruna çıkan ve sonradan Oğuz'un boylarını oluşturan 22 kişiden türüyen boyları şöyle sıralar:

1.Kınık, 2.Kayı, 3.Bayundur, 4.Yıva, 5.Salur, 6.Afşar, 7.Beg-TIII, 8.Bugdüz, 9.Bayat, 10.Yazgır, 11.Eymür, 12.Kara-Bölük,

13.Alka-Börlük, 14.lgdir, 15.Yüreglr, 16.Totırka, 17.Ala-Yuntluğ, 18.Töker, 19.Peçenek, 20.Çuvaldar, 21.Çepnl, 22.Çarukluğ.

İlhanlı tarihçi Reşidüddin ise bunlara Kızık ve Karkın boylarını da ekleyerek 24 boyu belirler. (59)

Yukarıda sayılan Oğuz (Türkmen) boylarından Kınık boyu Selçuklu İmparatorluğu'nu, Kayı boyu ise Osmanlı İmparatorluğu'nu kurmuş olan boylardır. Yani, bu İmparatorlukları kurmuş olan kimseler, bugünkü Türkmenistan ve Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri'nin müşterek atalarıdır. Genellikle kalabalık ve savaşçı olan göçebe türkmen aşiretleri, Selçuklular'ın uç bölgelerinde öncü birlikler gibi bulunmuşlardır.

Türkmenler'in büyük bir bölümü Moğollar'ın önünde gerileyen Selçuklu idaresinde dalgalar halinde Batı'ya doğru giderek, Azerbaycan, İran, Türkiye, Irak ve Suriye'ye yerleşmişlerdir. Bugün bu bölgelerde yaşayan Türklere onların torunlarıdır. Türkmenistan Türkleri ise, göçlere katılmayıp bölgede tutunanların torunlarıdır.

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin tarihinde ve her karış toprağında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun izleri vardır.

Türkmenistan toprakları, tarih boyunca Göktürk, Karahanlı, Selçuklu, Timur, Karahıtay, Moğol hakimiyetine sahne olurken, 19.yüzyılın sonlarından itibaren Ruslar'ın egemenliğine girdi. (60)

1869 yılında Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında bir ileri karakol kurarak bugünkü Türkmenistan'ın büyük kentlerinden olan Krasnovodsk (Kızılsu) kentinin çekirdeğini oluşturan Ruslar, daha sonra Merv şehrine doğru ilerlediler. Merv Türkmenleri 1884'e kadar, 15 yıl süreyle Ruslar'ın top ateşlerine kahramanca, yalın kılıç karşı koymaya çalıştılar. Oğuzlar'ın Teke ve Salur boylarından olan Merv Türkmenleri, Rusların silah üstünlükleri karşısında teslim olmak zorunda kaldılar.

---

59 TOKER, Y., BÜYÜK UYANIŞ, Toker Yayınları, İstanbul, 1992 s:162

60 TOKER, Y., BÜYÜK UYANIŞ, Toker Yayınları, İstanbul, 1992, s:164

Türkmenistan'ın tamamı 1890 yılında Rus Çarlığı tarafından işgal edildi. 1899 yılında, 1881'de Ruslar'ın oluşturmuş oldukları trans-Hazar yönetim birimi, Türkistan Genel Valiliği'ne bağlandı (61)

1916 yılında Türkmenistan aşiretlerini çevresinde toplayan **Kurban Muhammedhan**, Ruslara karşı ayaklanarak Türkistan'ı bağımsızlığına kavuşturmaya girişti. **Basmacılar** adı verilen hareket Türkmenistan'da kısa sürede yayıldı. 1920'lerin başlarına gelindiğinde Türkmenistan'ın önemli bölümü kesin olarak Rus işgalinden kurtarılmak üzereyken, Basmacılar'ın ortak düşmanlarından çok birbirleriyle çekişmeleri nedeniyle Bolşevikler duruma hakim oldular. (62)

Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 27 Ekim 1924'te kuruldu (63)

Türkmenistan, 22 Ağustos 1990'da egemenliğini, 27 Ekim 1991'de de bağımsızlığını ilan ederek SSCB'den ayrıldı (64)

V.B. Coğrafi, Demografik ve İdari Yapı:

488.100 km² yüzölçümüne sahip bulunan Türkmenistan, Asya'daki Türk Cumhuriyetleri arasında Kazakistan'dan sonra en geniş topraklara sahip ikinci ülkedir (65). Komşuları, kuzeyde Kazakistan, doğuda Özbekistan, güneyde İran ve Afganistan'dır. Batısında da Hazar Denizi yer alır.

---

61 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Türkmenistan, 23 Temmuz 1992

62 SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, Türkmenistan, 23 Temmuz 1992

63 DEİK Bulletin, TÜRKMENİSTAN, İstanbul, May 1992

64 DEİK Bulletin, aynı yerde

65 SABAH Gazetesi, aynı yerde

Ülkenin beşte dördünü dünyanın en büyük çölllerinden biri olan Karakum Çölü (396000 km² yüzölçümü) kaplar.

1989 sayımına göre Türkmenistan'ın nüfusu 3.534.000 kişidir. Bu nüfusun % 68.4'ünü Türkmenler, % 12.6'sını Ruslar, %8.5'ini Özbekler, % 10.5'ini diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (66)

Türkmenistan idari bakımdan 14 oblasta ayrılmıştır (67)

V.C. İktisadi ve Sosyal Yapı

V.C.1. İktisadi Yapı

Türkmenistan'ın da ekonomisi başlıca tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarımda pamuk üretimi önemli yer tutar. Ayrıca kavun, karpuz yetiştiriciliği ve bağcılık yaygındır. Ülke topraklarının yalnızca %2'si tarıma elverişlidir. ancak bu toprakların hemen tamamı Karakum Kanalı sayesinde sulanabilmektedir.

Dünyaca meşhur karakul koyunu, Türkmen atı, deve ve keçi yetiştirilmesi hayvancılıkta önemli yer tutar. Ayrıca ipek böcekçiliği de geliştirilmiştir.(68)

Petrol, doğal gaz, sülfür, mineral tuzlar v.s. doğal kaynaklar bakımından zengin olan Türkmenistan'da petro-kimya sanayii, inşaat malzemeleri sanayii, tekstil ve konfeksiyon sanayii gelişmiştir. Halıcılık ise geleneksel sektörlerin başında gelir.

---

66 İTO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:27

67 İTO, TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s.296

68 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1982 s:71

Tablo 9 - Ekonomik Göstergeler (69)

Net Maddi üretim (NMÜ) (Milyar rbl)	: 4700 (SSCB'nin % 0.7'si)
Kişi başına NMÜ (rbl)	: 1358
S.B. Bütçe gelirleri içindeki payı (%)	: 0.9
Sanayi üretimi (milyar rbl)	: 4700 (SSCB'nin %0.4'ü)
Kişi başına sanayi üretimi (rbl)	: 1345
Tarımsal üretim (Milyar rbl)	: 2600 (SSCB'nin % 1.2'si)
Kişi başına tarımsal üretim (rbl)	: 745
Toplam ithalat (1988) (Milyar rbl)	: 2.9
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 2.5 (% 86)
- Yabancı ülkelerden ithalat	: 0.4 (%14)
Toplam ihracat (1988) (Milyar rbl)	: 2.6
- Cumhuriyetlerarası ticaret	: 2.4 (% 92)
- Yabancı ülkelere ihracat	: 0.2 (%8)
Cumhuriyetlerarası ticaret dengesi (1988) (Milyar rbl)	
- Cari fiyatlarla	: -0.3
- Dünya fiyatlarıyla	: denge

V.C.2. Sosyal Yapı

Türk Cumhuriyetlerinin çoğunda görülen ikili sosyal yapı (dual society) Türkmenistan'da da mevcuttur. Ülkenin Karakum bölgesi ve kanalında (Amu Derya nehri) tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenler'e karşılık, petrol ve doğal gaz gibi gelişmiş sektörlerde Ruslar ve Ukraynalılar görev yapmaktadırlar. Genelde şehirlerde Ruslar çoğunlukta iken, Türkmenler kırsal kesimde yaşamayı tercih etmektedirler.

Türkmenistan'a eğitim seviyesi SSCB ortalamasına yakındır. Üniversitesi ve dokuz yüksek okulu bulunmaktadır. (70)

69 İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992, s:27

70 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:71

Geleneksel yaşam, Anadolu'daki yaşamı çağrıştırmaktadır. Türkmen kadınların özenle dokudukları halılar dünyada Türkmen halısı olarak ün yapmıştır. Başta cirit olmak üzere geleneksel atlı sporlar devam etmektedir.

Tablo 10 - Sosyal Göstergeler (71)

Çalışan nüfus sayısı (1987) (Milyon kişi)	: 1182
- Sanayi (%)	: 11.2
- Tarım (%)	: 35.4
Nüfus artış oranı (87/88)	: 2.7
Şehir nüfusu (1989) (%)	: 45
Kırsal kesim nüfusu (%)	: 55
Tüketim (kişi başına kg)	:
- Et	: Açıklanmadı
- Sebze	: Açıklanmadı
Tüketim malları (1988) (1000 kişi başına)	:
- Televizyon	: 179
- Buzdolabı	: 210
- Çamaşır makinası	: 140
Konut (1988) (kişi başına m ²)	: 10.5
Yüksek öğrenim öğrenci sayısı (10.000 kişide)	: 112
Yüksek öğrenimli uzman sayısı (10.000 kişide)	: 17
Kütüphane sayısı (10.000 kişiye)	: 4.6
Mahalli gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 44
Genel gazete yıllık baskı sayısı (kişi başına)	: 60

II. BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİNDE UYGULANAN EMPERYALİST SOVYET POLİTİKALARI

I. Ekonomi Politikası

Stalin döneminden itibaren uygulanagelen ekonomik politikalar neticesinde, Türk Cumhuriyetleri kişi başına düşen milli gelir bakımından 15 cumhuriyet arasında en alt sıraları işgal etmektedirler.

Sovyetler, bu cumhuriyetlere birer hammadde ambarı gözüyle bakmış, sınai ve teknolojik yatırımları sadece hammadde kaynaklarını işletmeye yetecek şekilde düzenlemiştir.

Türk Cumhuriyetleri, yarı-mamul ve mamul mal üretiminde diğer cumhuriyetlere bağımlı kılınmışlardır. Bu bağımlılık, Türk Cumhuriyetlerini nihai malların hemen tamamını ithal eden ülkeler konumuna sokmuş ve bütçe açıklarına sebep olmuştur.

Emperyalist sömürüyü daha da ağırlaştıran nokta ise, Türk Cumhuriyetlerinin ihraç edecekleri malların fiyatlarını belirleme hususunda söz sahibi olamayışları ve ithal edecekleri mallar için fiyat pazarlığı yapamayışlarıdır. Böylece, Merkez tarafından belirlenen komik rakamlarla Rus bölgelerine taşınan hammaddeler işlendikten sonra Merkez'in dayattığı fiyatlar üzerinden ithal edilmektedir. Türk Cumhuriyetlerinin dış ticaretinde Birlik ülkeleri ile ticaret esastır. Dünya fiyatlarıyla, dünya ülkeriyle ticaret yapılmasına Moskova izin vermez.

Aynı şekilde bu ülkeler milli gelirlerinin önemli kısmını Merkez'e göndermek zorundadırlar yani kendi milli gelirleri üzerinde tasarruf yetkileri yoktur.

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla bu sömürü mekanizmasının da yok olacağını söyleyebilmek pek kolay değildir.

70 yıllık bilinçli sömürü ve tahribat düzeninin etkileri kısa sürede bertaraf edilemez. Ancak Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarında ve Türkiye ile birlikte girişeceği yeni yapılanmalar çerçevesinde Sovyet emperyalizminin izleri silinebilir.

II. Kültür Politikası

Bolşevikler 1917 İhtilali'nin hemen ardından, 3 Aralık 1917'de Rusya Türklerine ve Müslümanlarına hitaben bir beyanname yayınladılar. Lenin ve Stalin'in imzalarını taşıyan Beyanname'de şu vaatlerde bulunuyordu:

"Rusya Müslümanları, İdil Boyu ve Kırım Tatarları, Sibiryaya ve Türkistan Kırgız ve Sartları, Maverayı Kafkas Türk ve Tatarları, Çeçenler ve Kafkas Dağlıları... Rusya Çarları ve müstebitleri tarafından cami ve mescitleri, dini inanç ve adetleri çiğnenen yıkılan herkes. İnançlarınız ve âdetleriniz bundan böyle serbesttir ve onlara dokunulamaz. Milli hayatımızı tüm hürriyet içinde kurunuz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, haklarınız, Rusya'nın bütün halklarının hakları gibi, İhtilâl'in ve onun organları olan işçi, Asker ve Köylü Sovyetlerinin kudretli himayesi altındadır. Bu ihtilâle ve onun hükümetine destek olunuz." (72)

Bu vaatlerin zaman kazanmak ve Türkleri tarafsız bırakmak amacıyla verildiği kısa sürede ortaya çıktı. Azerbaycan, Türkistan, İdil-Ural Bölgesi, Başkurdistan, Kafkasya işgal edildi. Beyanname de geçen "Türkistan" kelimesine 1925'ten sonra Sovyet Rusya'da basılan hiçbir haritada rastlanmadı. Türkistan kelimesinin terkedilmesi, bir terminoloji meselesi değil, Sovyet emperyalizminin Orta Asya'da izlediği politikanın gereği idi. Menşe, tarih ve kültürleri bir olan Türk ve Müslüman boy ve oymakların bir millet haline gelmesi ve "Türkistan" adı altında birleşmeleri, sovyet emperyalizminin sonu olurdu.

---

72 ERÖZ, M., İKTİSAT SOSYOLOJİSİNE BAŞLANGIÇ, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s: 431-32

1924 yılında bir kararname ile Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortadan kaldırıldı ve yerine Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türmenistan ve Tacikistan adı verilen beş "milli" Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Klasik Roma prensibi olan "böl ve yönet" ilkesinin kültür sahasına uyguladılar: Önce, ortak yazı dili olan Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin getirdiler. Beş-on senelik bir kültür sarsıntısından sonra, intibak sağlanmak üzereyken, bu defa Rus alfabesini kabule mecbur tuttular. Beş cumhuriyet için, beş farklı alfabe tatbikatı buldular. Böylelikle Rus alfabesinin bile Türkler arasında ortak yazı ve kültür dili doğurmasının önlemiş oluyorlardı (73)

Arkasından, sıra okullardaki eğitim programlarının düzenlenmesine geldi. Tarih tahrif edilerek yeniden yazıldı. Kardeş Cumhuriyetler birbirlerine ve bu arada Türkiye Cumhuriyeti'ne düşman edilmek istendi. Marxizm ve Rusça mecburi ders olarak okutulmaya başlandı.

Rus dilini yaygınlaştırmak, kültür emperyalizminin en önemli hedefi haline geldi. Böylelikle etnik hatta dini farklılıkları asimile etmek istiyorlardı. Enternasyonalizm kisvesi altında Rus milliyetçiliği yapılmakta ve Rus olmayan milletler Ruslar'a borçlu çıkarılmaktaydı:

"Ülkemiz halkları, Rus halkına özel olarak minnettarlık belirtmektedirler. Onun kardeş yardımı olmasaydı, bugünkü başarılar cumhuriyetlerin hiçbirinde mümkün olmazdı. Ülkenin ekonomik, politik ve kültürel hayatında, bütün ulus ve halk gruplarının yakınlaşmalarında, dünya medeniyetinin zenginliklerinden yararlanmada olağanüstü önemli faktör olarak hangi milliyetten olursa olsun, doğal olarak milyonlarca insanın yaşamına girmiş olan Rus dili rol oynamaktadır." (74)

---

73 ERÖZ, M., aynı eser, s:432

74 ANDROPOV, Y.V., "SSCB'NİN ALTMİŞİNCİ KURULUŞ YILDÖNÜMÜ KONUŞMA METNİ," APN Yayınevi, Moskova, 1983

Ruslar, İslâmı kendi emperyalist imparatorluklarına karşı potansiyel bir tehdit olarak gördüklerinden Türk cumhuriyetlerinde ateist bir maneviyat eğitimi vermeye çalıştılar. Çarlık Rusyası devrinden beri devam eden İslâm araştırmaları konusunda yeni politikalar geliştirdiler. Çarlık döneminde İslâm araştırmaları Hristiyanlık menfaatlerini ileri sürme ve İslâm tesirini zayıflatma amacını güderken, Sovyet Rusya döneminde bu durum tamamen değişti. Artık amaç, komünizmin ateist düşünce ve siyasetini geliştirmek ve bu arada İslâmı tamamen ortadan kaldırmaktı (75). Çünkü İslâmı, Türklük şuuruyla beraber en büyük anti-emperyalist birleştirici unsur olarak görüyorlardı.

Türk ve İslâm karakterlerini bütün baskılara karşı muhafaza eden Cumhuriyetler bu emperyalist gayretleri boşa çıkardılar. Sovyet emperyalizmi milli kimlikleri ortadan kaldıramadı. Bugün gelinen noktada Cumhuriyetler için büyük bir kültürel canlanmanın var olduğunu söyleyebiliriz. Ortak kültürün yeniden tesisi bu cumhuriyetleri birbirlerine yeniden ve çok sıkı olarak bağlayacaktır.

III. Sosyal Politika

Sovyetler Birliği'ne dahil olan Türk ve Müslüman milletlerin nüfusları ve aynı zamanda yüksek oranlı nüfus artışları sovyet idarecileri tedirgin etmiş ve çeşitli sosyal politikalar uygulamak zorunda bırakmıştır.

Rus ve Slavlar'ın, Baltıklılar'ın doğum oranları son yirmi yıl içinde önemli ölçüde düşmüş, neredeyse sıfır düzeyine gelmiştir. Sovyet Müslümanları ise en yüksek doğum artış oranlarına ulaşmaktadırlar. Buna karşılık ölüm oranlarında düşme görülmesi ve genç nüfus oranının nüfusun bileşimi içinde daha yüksek olması da bu ulusları dinamik bir nüfus yapısına sahip kılmaktadır.

Brejnev, 1976 yılı başlarında 25. Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada etkin bir nüfus politikasının gereğine işaret etmiştir.

---

75 HAYİT, B., "SOVYETLER BİRLİĞİNDE İSLAM ARAŞTIRMALARININ TEMAYÜLLERİ", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 41, Nisan '86, s: 186

Bunun üzerine 1978 ve 1979'da nüfus artışını teşvik eden politikalar yeniden yürürlüğe konmuştur. Ancak bu politikaların sadece Rus ve Slav ırkı için olduğu, Müslüman milletleri kapsamadığı görülmüştür. Nitekim, 1981 Haziran'ında Gosplan'ın sözcüsü A.Smirnov "Orta Asya'da doğumu teşvik etmek sağanak halinde yağmur yağarken tarla sulamak kadar uygun olmayan bir olur" şeklindeki ifadesiyle durumu açıkça ortaya koymuştur. (76)

Tablo 11 - Sovyet Nüfusunda Müslümanların Oranı (1926-2000)
(77)

	Sovyetler Birliği Nüfusu	Sovyetler Birliği Müslüman Nüfusu	Sovyet Nüfusu içinde Müslüman Nüfus oranı
1926	147.005.000	17.292.000	11.7
1959	208.827.000	24.380.000	11.6
1970	241.720.000	35.357.000	14.6
1979	262.442.000	43.000.000	16.5
2000 (tahmin)	310.000.000	65-75.000.000	22.5

Tablo 12 - Sovyet Cumhuriyetlerinde Nüfus Artışı (%) (78)

	1971-1975	1986
SSCB	0.94	1.04
RSFSC	0.60	0.85
Özbekistan	3.15	2.91
Kazakistan	1.46	1.35
Azerbaycan	1.86	1.53
Kırgızistan	2.15	2.29
Türkmenistan	2.87	2.80

76 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990-22, s: 174

77 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, No. 1990-22, s:177

78 İTO, aynı yerde.

Ruslar, aleyhlerinde gelişen nüfus yapısını düzeltmek için Türk Cumhuriyetlerine Slav kökenli halkın göç etmesini teşvik ettiler. Böylelikle nüfus yapısını suni olarak leyhlerine çevirmiş ve aynı zamanda ekonomik ve kültürel emperyalizmlerine zemin hazırlamış oluyorlardı.

Gelen göçmenler bu cumhuriyetlerde kurulmaya başlanan sanayi tesislerinde görev alıyor ve yerli halkla fazla temas etmiyorlardı. Cumhuriyetlerin Türk ve Müslüman halkı, göçmenlerle kaynaşmayı "Ruslaşmak"la özdeşleştirdikleri için çekingen kalıyor ve geleneksel tarım yaşantısını sürdürmeye devam ediyorlardı. Cumhuriyetlerdeki sanayi merkezleri etrafında gelişen şehirlerde yerli halk tarafından rağbet görmüyordu. Böylelikle bir tarafta geleneksel yaşantısını süren ve sanayi kesiminde yer alan göçmenlerden oluşan ikili yapı (dual society) meydana gelmiş oluyordu.

Tablo 13 - Kazakistan ve Orta Asya'da Çalışan İşçiler İçinde Yerli Müslümanların Payları (79)

	1959 (%)	1970 (%)
Kazakistan	44	63
Kırgızistan	22	39
Türkmenistan	18	32
Özbekistan	27	39

Ruslar'ın aile kurumunu tahrip etmek yönündeki gayretleri de, Slavlar'ın nüfus artış hızının diğer uluslarınkinin çok gerisinde kaldığının görülmesi üzerine rafa kaldırıldı, Marxist ideoloji aileyi reddederken, Marxizmin uygulayıcısı olduklarını söyleyen Ruslar çareyi önceden reddettikleri bu kuruma sarılmakta buldular (80)

79 İTO, aynı eser, s:184

80 ERKAL, M.E., SOSYOLOJİ (TOPLUM BİLİMİ) , Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987, s:79

Aynı şekilde, Ruslar'ın, Türk ve Müslüman bölgelerindeki sağlam sosyal yapıyı bozmak için gençliği dejenere etmekten tutunuz; alkol alışkanlığını yaygınlaştırmak için bu bölgelerde sübvansiyonlu, ucuz içki satışı yapmaya varıncaya dek bir çok sinsi politikayı uyguladıkları bilinmektedir.

IV. Sağlık ve Çevre Politikası.

Sovyetler'de uygulanan hızlı sanayileşme politikaları beraberinde birçok ekolojik sorun getirmiştir. Sovyetler'deki çevre kirliliği diğer gelişmiş ülkelerdekilerden çok daha fazladır. Ancak bu ülkede bir sivil toplum tepkisi ve denetimi sağlayacak kamuoyunun bulunmayışı, konuyu Çernobil faciası ortaya çıkana dek dünyanın gündeminden uzakta tutmuştur.

Ayrıca bilinçli ve kasıtlı olarak Türk ve Müslüman halkların sağlığı ile oynamak da Sovyetler'in kirli siyasetlerinin bir parçasıdır. Türk cumhuriyetleri bu uygulamaların acısını çok çekmişlerdir ve daha kuşaklar boyu izlerini taşıyacaklardır.

Azerbaycan'da tarımda "Butefos" ve "selitras" gibi fazla zehirli kimyevi maddelerin kullanılması sonucunda toprak zehirlenmiştir. Şimdi insanlar bu topraklarda yetişen meyve ve sebzeleri yedikleri zaman zehirlenmekte, işin en feci tarafı, bu topraklarda çalışan genç kızlar ve kadınlar annelik kabiliyetlerini kaybetmekte, çocuklar sakat doğmakta ve sarılık hastalığı süratle yayılmaktadır (81)

Özbekistan'da pamuk üretimini arttırmak için çok miktarda kimyevi gübre kullanılması toprağı zehirlemiş ve doğan her 100 çocuktan 60'ı konuşma çağından önce ölür hale gelmiştir. Bu oran Kamerun ve Guatemala'dan sonra en yüksek çocuk ölümlerini teşkil etmektedir. Bunun iki nedeninin olduğu düşünülmektedir: Birincisi,

bölgedeki sağlık hizmetlerinin yetersizliği, ikincisi, suyun ve yiyeceklerin tarım ilaçları, gübreler ve tuzlarla zehirlenmiş olması.

Dünyanın dördüncü büyük iç denizi olan Aral, Stalin döneminden itibaren Sovyet iktisadi işbölümü çerçevesinde pirinç ve pamuk üretimine tahsis edilen Orta asya topraklarında açılan sulama kanalları nedeniyle sularının 2/3'ünü kaybetmiştir. Kendisini besleyen akarsular da kurumaya yüz tutmuştur. 1966 yılından bu yana Aral'ın su hacminin % 66, yüzey alanının % 40 oranında azalma gösterdiği saptanmıştır. Göl seviyesi de 13 metre aşağıya inmiştir. Bundan dolayı, evvelce mevcut olan Munyak Limanı, şimdi göl kıyısından 48 km içeride kalmıştır. Bir zamanlar kullanılmış olan bu limanın çevresi, çürüyen balıkçı tekneleriyle bir hayalet şehir görüntüsünü almış, daha önceki göl yatağı bir tuz çölüne haline gelmiş ve buradan yükselen toz fırtınaları yöredeki tuz ve kumu adeta tarım ürünlerini öldürücü bir karışım olarak zirai alanlara yaymıştır.

Hazar Denizi, Sovyetler Birliği'nin yıllık 28,6 milyon m³'lük atık suyunun % 40'ını kabul etmektedir. Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin havyar üretiminin % 90'ını karşılarken, son 20 yıl içerisinde balık rezervleri 2/3'ü aşan ölçüde yok olmuştur (82)

Sovyetler Birliği'nde nükleer denemelerin yapıldığı merkezler genellikle Türk Cumhuriyetlerindedir ve nükleer atıklar sistematik bir biçimde nehir ve göllere pompalanarak ekolojik denge mahvedilmiştir. Örnek olarak Kazakistan'ı gösterebiliriz: Kazakistan'ın Semey eyaletinde yıllarca uygulanan nükleer denemeler çevre kirliliğini vahim boyutlara ulaştırmıştır. Önceleri açık havada yapılan bu nükleer denemeler, sonradan yer altına kaydırılmışsa da nükleer denemeler sonucunda çevreye yayılan radyasyon geniş bir alanı etkilemekte ve dünyada radyasyondan etkilenen ülkelerin

---

82 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:127-28

başında Kazakistan gelmektedir. Radyasyon son on yılda Kazakistan'da ortalama ömrün 4 yaş kısalmasına, hastalık ve ölüm oranının doğum oranına göre iki misli artmasına sebep olmuştur (83) Kazakistan'da çeşitli kanser türlerinin diğer bölgelere göre 6 misli daha fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Alma-Ata'nın merkezinde yaşayan insanlar, şehrin dışında yaşayanlara göre 2,4 oranında daha fazla solunum yolu hastalıklarına; 4,5 oranında daha fazla sinir sistemi hastalıklarına yakalanmaktadır (84)

Kazakistan'da nükleer denemelerin durdurulması için Kazakistan yazarlar Birliği Başkanı **Olcas Süleymanov**'un önderliğinde "**Nevada-Semey Hareketi**" adlı anti-nükleer bir örgüt kuruldu. Örgütün adında yer alan "Nevada", ABD'de, Semey gibi nükleer denemelerin yapıldığı bir bölgenin adıdır. İlginçtir ki, burası da bir Kızılderili bölgesidir!

Bu hareketin amacı, Kazakistan'daki ve Nevada'daki nükleer deneme poligonlarının kapatılmasını, nükleer artıkların gömüldüğü yerlerin halkın kontrolüne verilmesini, nükleer denemelerden zarar görenlere sağlık hizmeti verilmesini ve tazminat ödenmesini sağlamaktır. Hareket, uluslararası çapta destek bulmuş, Alma-Ata'da bu konuda uluslararası konferanslar düzenlenmiş ve Kazakistan'da nükleer denemelerin yapılmasına son verilmesi kararı desteklenmiştir.

Bugünkü koşullarda, Türk Cumhuriyetlerinin sağlık ve çevre konusunda gerekli duyarlılığı göstererek özellikle hukuk alanında yeni düzenlemelere gitmeleri gerektiğini söyleyebiliriz. Eski mevzuat hükümleri artık geçersizdir. Dağılan Birlik'i oluşturan cumhuriyetler kendi çevre ve Halk sağlığı politikalarını oluşturmak zorundadırlar.

---

83 İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No: 1990 - 22, s: 263

84 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:129

III. BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİ VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU

I. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Bağımsız Devletler Topluluğuna Dönüşmesi.

SSCB, dayandığı Marxist ideolojik temelin çağın gerçekleri karşısında anlamını yitirip iflas etmesi ve bu ideolojiye dayanılarak geliştirilen ekonomik sistemin çıkmaza girmesi neticesi, 1991 yılının Aralık ayında, Birlik'i oluşturan cumhuriyetlerin ortak rızası doğrultusunda ortadan kaldırıldı ve yerine, eski sistemce yaratılan ekonomik bağımlılıkların zorlaması ile geleceği bir hayli tartışmalı olan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) adı altında yeni bir birlik-telik tesis edildi.

Marxist ideolojiye göre tarih boyunca milliyetçilik duygularına dayanılarak yapılan savaşlar, aslında "ulusal çıkar" ardına gizlenen "sınıfsal çıkar" için yapılan savaşlardı. Eğer sınıflar ortadan kaldırılsa, ulusal çıkarların çatışması da ortadan kalkacaktı.

"Kapitalist gelişme ulusal zulmü yoketmemiştir. Aksine, ulusal zulüm sömürge zulmüyle şiddetlenerek tamamlanmıştır... Marxizm, ilk defa olarak, ulusal sorunun toplumun sosyal ve sınıfsal yapısı ve egemen mülkiyet tipi ile organik ilişkisinin gözlerönüne sermiştir. Başka bir deyişle, ulusal ilişkiler sosyal yapı üzerinde kök salmaktadır. İşte bilhassa buradan hareket ederek Karl Marx ve Friederich Engels şu önemli sonuca varmışlardı: Sosyal zulmün giderilmesi, ulusal zulmün giderilmesinin koşul ve öncülüdür. Marx, proleteryanın burjuvaziye karşı zaferi aynı zamanda bütün mazlum ulusların kurtuluş sinyalidir demişti" (85)

---

85 ANDROPOV, Y.V., "SSCB'NİN ALTMİŞİNCİ KURULUŞ YILDÖNÜMÜ KUTLAMASI KONUŞMA METNİ," APN Yayınevi, Moskova, 1983, s:3-4

Yaklaşık 75 yıllık sosyalist uygulama, sosyal sınıfları ortadan kaldıramadığı gibi, ulusal meseleleri de çözemedi. Komünist Parti'ye üye asker, bürokrat, aydın ve bir grup köylü ve proleterya temsilcilerinden meydana gelen "yeni sınıf" SSCB'nin idaresinde hakim oldu. Burjuva ve proleter kavramlarının yerini bu defa partili vatandaş/parti üyesi olmayan vatandaş ikiliği aldı. Aynı şekilde, 20 özerk cumhuriyet, 8 özerk bölge 10 özerk alandan meydana gelen ve bu topraklar üzerinde büyüklü küçüklü 100'den fazla ulusun bir arada yaşadığı bir çok uluslu devlet olan SSCB, birliğin muhafazası için bir "Sovyet insanı" kavramı geliştirmeye çalışırken başarısızlığa uğradı. Çünkü "Sovyet kimliği" adı altında "Rus kimliği" de verildiği ulusların dikkatinden kaçmadı. Kiril alfabesinin ortak alfabe olması, Ruble'nin ortak para birimi olması, Rusya dışındaki okullarda okutulan ikinci dilin ve resmi dilin Rusça olması, başkent Moskova olması, Rusya Cumhuriyeti dışındaki cumhuriyetlere yollanan Ruslar'ın ekonomik hayatta yönetici pozisyonlarda olmaları ve geldikleri yerlerdeki halkla bütünleşmemeleri, Rusya'nın en gelişmiş cumhuriyet olması, bilim adamlarının çoğunluğunun Rus olması gibi sebepler Rusya'yı ve Ruslar'ı diğer milletlerden farklı bir konuma çekerken aynı zamanda büyük tepki doğurdu. Batılı bir uzman konuyu şu şekilde ifade ediyordu: "Çar idaresindeki Çarlık Rusyası bir milletler hapishanesiydi. Stalin İdaresindeki Sovyetler Birliği bir milletler mezarlığıydı. Şimdi Gorbaçov İdaresindeki Sovyetler Birliği bir milletler yanardağıdır. Sovyetler Birliği bu yanardağı eğer konfederasyona çevirmezse, bu yanardağ patlar" (86).

Aynı şekilde, katı bir merkezi plan ekonomisinin kaçınılmaz olarak yarattığı sert bürokratik ve hiyerarşik yapı içinde işçi olarak tanımlanan tüm insanlar, baskı mekanizması yoluyla sadece merkezden alınan kararların sorgusuz uygulayıcıları haline gelince kişisel insiyatifler giderek yok oldu, devlete bağımlılık arttı. Devlet, üretim, tüketim, bölüşüm, yatırım gibi konularda tek belirleyici haline gelince hatta insanların neye, ne kadar ihtiyacı olduğu

---

86 Z. BRZEZINSKI'den nakleden S. DEMİREL, İKTİSAT Dergisi, 15. İktisatçılar Haftası Özel Sayısı, s:66

konusunda bile devlet karar verir hale gelince, bireyin düşünmesi gereken hiçbirşey kalmadı. Merkezin aldığı kararlara uyanlar ödüllendirildi, uymayanlar cezalandırıldı. Üstelik ekonomik faaliyet sonucu meydana gelen gelirin dağılımı da sözde eşitlik ülkesi olan Sovyetler Birliği'nde adaletsiz bir mekanizmaya bağlıydı. Kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımı kaldırmak bir yana, daha da arttıran bir yapı ortaya çıktı. "Yeni sınıf" ekonomide yaratılan "artı-değer"e el koyarken, işçi kesimleri ve köylüler yoksulluk sınırında yaşıyorlardı. Ayrıca, Rus sömürgeciliğinin uygulamalarıyla Merkez (Rusya) için birer hammadde ambarı ve ucuz emek cennetine dönüşen cumhuriyetlerin ekonomileri de emperyalist kısaç içerisinde iflasın eşiğine gelmişti.

"Glasnost" ve "Perestroyka" politikaları işte bu koşullarda devreye sokuldu. Eğer eşitlikçilik ve toplumsalcılık tutarlı amaçlar idi ise araçlar sorgulanabilirdi, yani ekonomik sistem sorgulanabilirdi Batıdaki gibi amaç doğru ise araç sorgulanabilirdi. Glasnost ile ortaya çıkanlar ise bunun doğrulamadı. Amaçlarda özgürlük yoktu, tek başına "birey" yoktu. Çünkü bu iki kavramın Marxist/Leninist ideolojide yeri yoktu. Bireyler tek bir sınıfın parçaları oldukları sürece varlardı. İdeolojiyi sorgulamayan özgürlük, özgürlük değildi. Düşünce, dini inanç, yerleşme, seyahat, satın alma, fikrini açıkça söyleme gibi temel özgürlükleri kısıtlayan bir sistem yeniden yapılanmasa da olurdu Glasnost bunun söyleyince Perestroyka lüzumsuzlaştı (87)

Gorbaçov'un başarısızlığı BDT'yi gündeme getirdi.

BDT'nin temeli 8 Aralık 1991'de Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında varılan Anlaşma'yla atıldı. 21 Aralık'ta Orta Asya Cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan, ayrıca Moldavya, Azerbaycan ve Ermenistan'da Topluluğa kurucu üye katıldı. Bunu 25 Aralık'ta Gorbaçov'un istifası, 26 Aralık'ta

---

87 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:9

Parlamento'nun Sovyetler Birliği'ni oybirliğiyle lağvetmesi ve 30 Aralık'ta Minsk'te yapılan yeni anlaşma izledi.

II. BDT'nin Kurulmasıyla Başlayan Yeni Dönemde Türk Cumhuriyetleri'nin Problemleri

BBD'nin kurulmasıyla birlikte önlerinde yeni bir dönem açılan Türk Cumhuriyetleri'nin, bu yeni döneme uyum sağlamak noktasında bazı problemleri bulunmaktadır.

İlke olarak, bütün Cumhuriyetler serbest piyasa ekonomisine ve Batılı mânâda demokratik parlamenter sisteme dayalı yeni bir yapılanmaya gitmeyi arzulamaktadırlar. Ancak bu yeni yapılanmaya geçişi zahmetsizce sağlayabilecek hukuki, ekonomik, sosyal bilgi biriminin bulunmayışı, kadroların yetersizliği, piyasa ekonomisinin uygulamaya konulabilmesi için gerekli teknolojik olanakların, alt ve üst yapının olmayışı gibi bir çok sorunlar ortada durmaktadır.

Türk Cumhuriyetleri'nde bugün yaşanan süreç, piyasa ekonomisine geçiş sürecidir. Ancak bu cumhuriyetlerin kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi yaşayan kapitalist ülkeler olmayıp, sosyalist ekonomik yapılarını tasfiye etmek durumunda olan ülkeler olması sorunları ağırlaştırmaktadır. Bu cumhuriyetlerde uygulanabilecek bir "geçiş programı" aşağıdaki gibi olabilir:

1. Devletin bütün yönetim organları reforma tabi tutulmalıdır.
2. Serbest piyasa uygulamalarına zemin hazırlamak üzere hukuk sistemi yeniden düzenlenmelidir. Özellikle önemli konular, mülkiyet, iş kanunu, dış ekonomik ilişkilerle ilgili prensipler, yabancı yatırımlar, serbest bölgeler, işletmelerden alınacak vergiler, tekelci hizmetlerin sınırlanması, mal ve stok borsalarının kuruluş mevzuatlarının düzenlenmesidir.
3. Üretim araçları kademeli olarak özelleştirilmelidir.
4. Fiyatlar kademeli olarak serbest bırakılmalıdır
5. Sübvansiyon ve imtiyazlar kademeli olarak kaldırılmalıdır.

Bu tür tedbirlerin çok az bir kısmının yürürlüğe konmuş olmasına karşılık, bugün için görülen durum, cumhuriyetlerin hepsinde enflasyon ve işsizlik oranlarının artmış, sanayi üretiminin azalmış olmasıdır. Ancak bu olumsuzluğun nedenlerinin yine Sovyetler Birliği'ne dahil olunan dönemden kalan sakat yapıda aranması gerektiği kanısındayız. Çünkü:

i) Bu cumhuriyetlerde para biriminin ne olacağı belirlenmemiştir. Halen Ruble kullanılmaktadır. Ruble'nin piyasadaki gerçek değerinin kesinleşmemiş olması ve Ruble tedariki açısından Rusya Federasyonu'na bağımlı kalınması, ayrıca bu cumhuriyetlerde etkin para ve maliye politikalarının uyulanamaması kaçınılmaz olarak enflasyonu gündeme getirmektedir. Para birimi üzerindeki istikrarsızlıkların giderilmesi ve makro ekonomik politikaları belirleyecek etkin kurumların tesisiyle bu durum aşılabacaktır.

ii) Sovyet sistemindeki gibi hiçbir maliyet ve rantabilite hesabına dayanmayan istihdam garantisinin serbet piyasa sisteminde yerinin olamayacağı açıktır. Özelleştirme ile işsizliğin artması bu noktadan değerlendirilmelidir. Verimliliğe dayalı yeni istihdam politikaları ve yeni iş alanlarının açılması ile işsizlik artışının önüne geçilir.

iii) Eski Sovyet sisteminde tüketim mallarına olan talebin "inelastik" olarak kabul edildiği ve sanki ne üretilirse talep edilecekmiş gibi tüketici tercihi ve kalite faktörü dikkate alınmadan üretim yapıldığı bilinmektedir. Serbest dış ticaret uygulamasına geçilmesiyle birlikte bu türde yerli sanayi ürünlerine olan talebin azalacağı süphesizdir. Üretim yapısı değiştirilip, halkın beğeni ve tercihlerine uygun, fiyatı yabancı mallara rekabet edebilecek düzeyde olan mal üretimine geçilmedikçe bu yöllü şikayetler eksilmeyecektir.

III. BDT'nin Geleceği Üzerine Düşünceler

**Tablo 13 - Sovyet Cumhuriyetleri (GSMH'nin %'si olarak ticaret)
(88)**

	Toplam	Diğer Cumhuriyetler ile	Dış dünya ile
SSCB toplamı	30	22	8
Rusya Federasyonu	22	13	9
Ukrayna	34	27	7
Beyaz Rusya	52	45	7
Özbekistan	40	34	6
Kazakistan	34	30	4
Gürcistan	44	38	6
Azerbaycan	41	36	5
Litvanya	54	47	7
Moldavya	52	46	6
Letonya	54	47	7
Kırgızistan	46	40	6
Tacikistan	44	38	6
Ermenistan	54	48	6
Türkmenistan	42	38	4
Estonya	59	50	9

1988 yılına ait olan yukarıdaki tablo, özellikle küçük cumhuriyetlerin dış ticaretlerinin büyük bir oranının diğer cumhuriyetlerle olduğunu göstermektedir. Böyle bir tabloyu, cumhuriyetlerin ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı oluşları da dikkate alınır, kısa vadede değiştirmek hem zordur hem de olumsuz neticeler verebilir. O yüzden özellikle Türk Cumhuriyetleri için Orta vadeli perspektifler geliştirmek daha faydalı olacaktır.

BDT içindeki en güçlü iki ülke konumunda olan Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında, nükleer silahların dağılımı, ekonomi politikalarının koordinasyonu gibi konulardan çıkan anlaşmazlıklar mevcuttur. Rusya Federasyonu, BDT'yi eski Sovyetler Birliği'nin daha küçük, daha gevşek ve daha demokratik bir versiyonu olarak görürken; Ukrayna, BDT'yi sadece tam bağımsızlık yolunda bir geçiş dönemi olarak kabul etmektedir (89)

BDT, siyasi, hukuki ve idari bir üst-kurum olarak parlak bir sınav verememiştir. Özellikle cumhuriyetlerarası tartışma/çatışmalarda ve cumhuriyetlerdeki halklar arasındaki çalışmalarda müdahale etkisinin zayıf olduğu ortaya çıkmıştır.

Gelecekte, Baltık Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın AT ile ilişkilerini geliştirmek yoluna gideceklerini, Kafkasya ve Orta Asya'daki cumhuriyetler için ise Türkiye'nin bir çekim merkezi haline gelebileceğini söyleyebiliriz.

Şu anda görülen, BDT'nin, eski Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerin, serbest piyasa ekonomisine ve parlamenter - demokratik sisteme geçerken kullandıkları bir platform olduğudur. Bu platformun ileride gümrük birliğine gitmek türünden önlemlerle daha sıkı bir topluluğa mı dönüşeceği, yoksa İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) benzeri siyasi açıdan önem taşımayan gönüllü bir istişare ve işbirliği örgütü halini mi alacağı henüz belirsizdir.

---

89 İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992, s:13

IV. BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

I. Giriş

Aralarındaki "Demirperde"nin yıkılmasının ardından Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye birbirlerine kavuşmuş oldular. Türk ırkının çeşitli dallarını temsil eden, dilleri, dinleri, tarihleri, kültürleri ortak olan Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye artık geleceğe doğru da ortak hareket imkânına kavuşuyorlardı. Türkiye, bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetleri ilk tanıyan ülke oldu. Ardından her ülke ile ekonomik, ticari, kültürel alanlarda işbirliği protokollerinin imzalanması geldi. Türk tarihinde yeni ve umutlu bir dönem başlamış oluyordu.

Bu bölümde ağırlıklı olarak Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler incelenecek, ekonomik ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi için alınması gereken tedbirler sonraki bölümde ele alınacaktır.

II. Türk Cumhuriyetleri ile Ticari İlişkiler

Uygulanış biçimi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, karşılıklı ticaretin dört farklı şeklinden söz edilebilir. Bunlar: takas (barter), denkleştirme anlaşmaları (compensation), karşılıklı satın alma (counterpurchase), işbirliği (co-operation) anlaşmalarıdır.

Türk Cumhuriyetlerinin geniş döviz rezervleri ve gelişmiş bir bankacılık sistemleri yoktur. Türkiye'nin de ekonomik olanakları sınırlı olduğundan, ilk aşamada, barter yoluyla ticaret gündeme gelmektedir (90)

Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerimizi geliştirebilmek için, en azından:

---

90 AKGÜÇ, Ö., "Türk Cumhuriyetlerle Ticaret", MİLLİYET, 9 Mayıs 1992

- Karşılıklı ticarete yakın bir gelecekte konu oluşturabilecek mallar

- Bu malların miktarı ve kalitesi

- Bu malların temin süresi

- Tam ve katı bir takas uygulanamayacağına göre bu malların fiyatları

- Söz konusu malların başka ülkelere pazarlanmasında, satışında sınırlar olup olmadığı

- Uygun, umut verici yatırım olanakları

- Gelişmiş ülkelerle ortak yatırım fırsatları

- Türk cumhuriyetleri'nin mallarını pazarlamada gelişmiş ülkelerle işbirliği konuları araştırılmalı ve irdelenmelidir.

Bu cumhuriyetlerle karşılıklı satın alma (counter purchase) sözleşmeleri yapılması, sözleşmelerde esnek davranılarak dış ticarette denkliğin üç veya beş yıl gibi bir orta vadede aranması, ödemelerin bir bölümünün zayıf paralarla hatta kendi ülkelerinde dolanım gücü olan paralarla yapılması, tarafların sözleşmeden doğan yükümlülüklerini diğer ülkelere devredebilmeleri, üçüncü ülkelerin de bu ilişkilere katılmalarının sağlanması, önerilebilir.

Türkiye, bu cumhuriyetlerle geri satın alma anlaşmaları da yapabilir. Makina, teçhizat vb. satabilir ve karşılığında söz konusu makina, teçhizat vb.'nin ürettiği ürünlerin bir bölümünü satın alır. Türk işadamları yerli girişimcilerle ortak yatırımlar yapabilecekleri gibi, ortak yatırımlara Batılı ülkelerle birlikte de girebilirler. Diğer bir işbirliği olanağı, Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri'nin ürünlerini dünya pazarlarında, özellikle Ortadoğu pazarlarında pazarlamasıdır. Pazarlama konusunda üçüncü ülkelerle, Batılı ülkelerle de işbirliği yapılabilir.

Ekonomik ilişkilerin, ticaretin gelişmesi için finans olanaklarının sağlanması zorunludur. Bu konuda Türkiye ihracat

Kredi Bankası'na (Eximbank) önemli görevler düşmektedir. Türk Eximbank, Türk Cumhuriyetleri'ne çerçeve kredisi, alıcı kredisi sağlayarak, yurt dışı yatırımlara finansman garantisi vererek işlemlerin gelişmesine katkıda bulunabilir (91)

İyiniyetle, uzun vadeli bakış açısı ile, ciddi, düzenli ekonomik ilişkiler kurulabildiği taktirde Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerimiz gelişebilir, büyük boyutlara ulaşabilir. Kısa sürede çok büyük beklentiler ise hayal kırıklıkları doğurabilir.

İ.İ. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) Anlaşması

"Fikir babası" ve öncüsü Türkiye olan KEİB'in temeli 1991'de Moskova'da atılmış, Şubat 1992'de de üye ülkelerce İstanbul'da parafe edilmiştir. Bu çok önemli ekonomik entegrasyonun doğal lideri Türkiye'dir. Çünkü, projeye iştirak eden ülkelerin tümünün içerisinde serbest piyasa ekonomisini bilen ve uygulayan tek ülke Türkiye'dir. Anlaşmaya göre üye ülkeler; Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Moldavya ve Azerbaycan başta ulaştırma, haberleşme, çevre ve enerji olmak üzere çeşitli konularda somut projeler üretecekler, hükümetler iş dünyasının ekonomik faaliyetlerini kolaylaştıracaklar, böylece ülkeler arasındaki mal ve sermaye hareketleri artarak serbest hale gelecektir (92)

KEİB, Türkiye'nin Batı'ya ve Güney'e sürekli göç veren Karadeniz Bölgesi için de çok şeyler ifade etmektedir. Son 5 yıl içerisinde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin 8 ilinden 400 bin kişi Batı ve Güney bölgelerine göç etmiştir. KEİB, bu göç olayını durdurabilecek önemli bir projedir.

Bu bölgesel entegrasyonun başarılı olmasından diğer Türk Cumhuriyetleri de fayda göreceklerdir. Ancak bu proje, sonuçları hemen kısa vadede alınabilecek bu proje değildir. Başlangıçta 9

91 AKGÜÇ, Ö., "Türki Cumhuriyetlerle İlişkilerde Ekonomik Olanaklar", MİLLİYET 16 Mayıs 1992

92 ÇIRIKÇI, M., "Globalleşme ve Bir Çözüm: KEİB", BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR, MART 1992, s:58

üye ile kurulmuş daha sonra Karadeniz'e kıyıları olmadığı halde bazı siyasi mülahazalarla Arnavutluk ve Yunanistan'ın da projeye dahil olması ile üye sayısı 11'e yükselmiştir. Bu 11 üye ülke arasında şu veya bu şekilde devam eden bir dizi siyasi sorun, anlaşmazlık ve hatta çatışma projeyi olumsuz etkilemektedir. Bu siyasi sorunlar aşılmadan projenin hayata geçmesi zor olacaktır (93)

III. Türk Cumhuriyetleri İle Potansiyel İşbirliği ve Ticaret Alanları.

Azerbaycan'ın yeraltı ve yerüstü kaynaklarının Batı dünyasına ulaştırılmasında, pazarlanmasında Türkiye gerek karayolu taşımacılığı gerekse Karadeniz'e açılarak denizyolu taşımacılığı açısından en elverişli ülke konumundadır. Aynı şekilde Azerbaycan'da ülkemizi Hazar Denizi ve diğer Türk Cumhuriyetleri'ne bağlayacak tek ülkedir.

Azerbaycan, petrol ve pamuk üretiminde kendi ihtiyacının çok üzerinde bir kapasiteye sahiptir. Petrol çıkarma tesislerinin modernizasyonu ve yeni petro-kimya tesislerinin inşa edilmesi hususunda Türkiye gerekli girişimlerde bulunmalıdır. Türkiye'nin tekstil sektöründeki tecrübesi Azerbaycan'ın önemli miktardaki pamuk üretimi için büyük iş olanakları yaratacak durumdadır. Bu durum kumaş üretiminden hazır giyime kadar pek çok alanda ortak yatırım ve bu endüstriler için makina, ekipman ve teknoloji ihracını mümkün kılmaktadır. Öte yandan 40 milyon ton civarında şarap üretimine sahip olan Azerbaycan'da mevcut 6 adet şarap fabrikası Türk firmaları ortaklığında işletilerek üçüncü ülkelere şarap ihraç edilebilir. Ayrıca Hazar Denizi kıyılarında deniz ürünleri işletmeciliği için büyük olanaklar bulunmaktadır (94)

Kazakistan, Volga-Don nehirleri kanalıyla Karadeniz'e açılmak ve Ermenistan üzerinden Türkiye'ye demiryolu bağlantısının

---

93 DURSUN, D., "KEİB'in Başarı Şansı Üzerine", THE JOURNAL OF COMMERCE AND COMMERCIAL TÜRKİYE, 2 Eylül 1992

94 İGEME Ülke Profili, AZERBAJCAN, Sayı 1, 1992, s: 6,7

kurulması konularında yardım ve KEİB projesinde yer alabilmek için destek beklemektedir. Kazakistan'ın önemli miktarlardaki petrol, kömür ve demir dışı metaller üretimi, bu ürünlere bağlı endüstrilerin kurulması konusunda Türk firmalarına büyük fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye, mal mübadelesinde, alacağı petrol ve kömür karşılığında ilaç, tıbbi alet ve makinaları gıda ve tekstil sanayi ürünleri ve makina ekipman ve teçhizatları, sağlık ve temizlik malzemeleri, ayakkabı, hazır giyim, otomobil gibi ürünler ihraç edebilecek durumdadır (95)

Kırgızistan, yap-işlet-devret modeliyle otel inşası, havayolu işletmeciliği, inşaat malzemeleri üretimi, cam eşya, porselen, çimento üretimi, ipek ve yapağı işleme tesislerinin kurulması gibi konularda işbirliğine girmek istemektedir.

Özbekistan ve bilhassa başkenti Taşkent, Türkiye için Orta Asya'ya ve uzak Doğu'ya açılacak önemli bir kapı vazifesi görülebilir. Kore'ye, Japonya'ya, Çin'e, Alma-Ata, Firunze, Ulan-Bator, Düşanbe, Kâbil gibi büyük merkezlere İstanbul üzerinden kurulacak hava köprüsü için yegâne merkez Taşkent'tir (96)

Özbekistan'ın çok zengin olan hammadde potansiyelinin Türkiye tarafından dünya pazarlarına aktarılması ve karşılığında ülkenin ihtiyacı olan malların verilmesi yoluyla karşılıklı ekonomik ilişkiler kurulabilir. Özbekistan, saflık derecesi % 99.99 olan dünyanın en kaliteli altınını yılda yaklaşık 250 ton üretmektedir. Pamuk, kömür, doğal gaz, nükleer hammaddeler olan uranyum ve kırmızı civa üretiminde de önemli yeri vardır.

Türkmenistan, ülkenin alt yapısı için önemli olan demiryolu hatlarının arttırılması, bazı limanların modernleştirilmesi gibi konularda; Türkmenistan-İran/Türkiye-Avrupa Gaz Boru Hattı inşası gibi büyük projelerde; tüketim malları imal edecek

---

95 İGEME Ülke Profili, KAZAKİSTAN, Sayı 2, 1992, s: 6

96 AÇIKGÖZ, H., TÜRKİSTAN İLLERİNDEN ÖZBEKİSTAN, TDAV, İstanbul, 1990, s:91

fabrikaların anahtar teslimi kurulmasında Türkiye'nin ilgisini beklemektedir. (97)

Şüphesiz, ilişkiler geliştikçe birçok yeni işbirliği ve ticaret alanları ortaya çıkabilecektir. Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'nin ihraç ürünleri için önemli bir pazar olmayı vadetmelerinin yanısıra, aynı şekilde, Türkiye'de bu cumhuriyetlerin ürünlerinin değerlendirilmesi için çok çeşitli olanaklar sunabilecek durumdadır.

V. BÖLÜM

ÇAĞIMIZIN ÖNEMLİ DEĞİŞMELERİ IŞIĞINDA BAZI TEKLİFLER

I. Yeni Dünya Konjonktürü

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dünya konjonktürü tamamıyla değişmiş bulunmaktadır. "Soğuk savaş dönemi" artık kapanmıştır.

Doğu'daki rejimlerin iflas ve çöküşlerinin bizzat kendileri tarafından tescil ve ilanıya başlayan yeni dönem, Batı için bir ideolojik zafer dönemidir. Özellikle ABD, bu zaferi kendisine maletme gayreti içinde, yeni dönemin perspektiflerini ortaya koymuştur: "**Yeni Dünya Düzeni**"

Bu, "Yeni Dünya Düzeninde, soğuk savaş döneminin zorunluluklarının ortadan kalkmış olması neticesinde, akıl almaz boyutlara ulaşmış olan silahlanma yarışı yoktur; "barış içinde birarada yaşamak" kararlılığı vardır; Birleşmiş Milletler Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar, ekonomik veya siyasi herhangi bir belirsizliği ya da haksız uygulamayı önlemek için en üst seviyede müdahale kararlılığı içerisinde dirler (Körfez Savaşı örneğinde görüldüğü gibi); ulaşım ve haberleşme teknolojilerindeki başdöndürücü gelişme sayesinde dünya küçülmüştür, serbest piyasa kurallarıyla işleyecek tek bir dünya pazarına ihtiyaç vardır ve bu pazarın da, dünyanın da tek hakimi ABD'dir.

Dünyanın iki kutupluluktan tek kutuplu bir konjonktürel yapıya dönüştüğü söylene dursun; realitede, ABD patentli "Yeni Düzen" teorilerini yanlışlayan gelişmeler vardır: Evet, dünya iki kutupluluktan kurtulmuştur, ancak yeni konjonktürde tek kutupluluk değil, çok kutupluluk vardır. ABD, tek başına bir çekim merkezi olmak

konumunda değildir. AT, bir siyasi ve ekonomik entegrasyon olarak dev boyutlarıyla dikkati çekmektedir. Japonya, ekonomik gücünün yanısıra, 1000 deniz mili ötesinde askeri operasyon yapabilecek bir silahlı güç inşa etmek çabasıyla yeni dünya konjonktürü içerisindeki yerini pekiştirmektedir. Çin, hala ayaktaadır. Ve nihayet, **"Türk Birliği"** 21. yüzyılın dünya konjonktüründe bir kutup olarak yer almak üzere, oluşmaya başlamıştır.

Yeni dünya konjonktürünü ekonomik yönden tahlil ettiğimizde ise, **"Globalleşme ve "Bölgesel Entegrasyon"** eğilimlerinin artmakta oluşunu gözlemlemekteyiz. **"Globalleşme ya da "Küreselleşme"**, kısaca ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonu, diğer bir ifadeyle, dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi olarak tanımlanabilir. Globalleşmenin bir ön aşaması vardır ki; o da, belirli bir bölge içerisinde yer alan komşu ülkelerin kendi aralarında ortak pazar oluşturmalarını, ekonomik sorunlarına ortak çözümler aramalarını ifade eden **"Bölgesel Entegrasyon"**dur. Dünyada globalleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte, bölgesel entegrasyonlar daha da önem kazanmıştır.

Bölgesel entegrasyonların dünyadaki en çarpıcı örneği **Avrupa Topluluğu (AT)**'dir.

Okyanusun öbür yakasında ABD, Kuzey Amerika İktisadi Birliği çerçevesinde Kanada ve Meksika ile bağlantılar kurmuştur. Meksika, Orta Amerika ülkeleri ile başlatmış olduğu görüşmeler çerçevesinde, bu ülkelerin kendi üzerinden Kuzey Amerika ile oluşabilecek bağlantılarına şekil verme çabasındadır.

Güney Amerika ülkeleri 1960'lardan bu yana pek de başarılı olmayan planlar geliştirerek **Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği ve Orta Amerika Ortak Pazarı** gibi kuruluşlar oluşturmuşlardı. Bugün her ne kadar ülke içi iktisadi sorunların altında ezilmekteyseler de, bu ülkelerden Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay dört ülkeden oluşacak bir **Güney Bölgesi Ortak Pazarı'nı** 1994 senesi sonuna kadar kurmak amacındadırlar.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin üyelerinin de benzer bir çalışma içerisine girdikleri görülmektedir. Japonya, Kore, Çin, Tayland, Singapur ve Filipinler dahil toplam 6 ülkeden oluşacak bir bölgesel serbest ticaret anlaşmasından söz edilmektedir. Bir **Japon Yen Bölgesi**'nin giderek önem kazanması ve bu durumun dünya ticareti üzerindeki etkileri konusunda yapılmış çeşitli çalışmalar göze çarpmaktadır.

Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri-Lanka, Nepal, Butan ve Maldiv Adaları arasında ticareti özendirici politikaların **Bölgesel İşbirliği İçin Güney Asya Birliği** içerisinde yürütülebilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. (98).

Bu konjonktürel değişimler ve yeni eğilimler, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri tarafından çok dikkatle izlenmelidir.

II. Yeni Konjonktür İçerisinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri

Sovyet askeri tehdidinin ortadan kalkması, Türkiye'nin **Jeostratejik** konumunu değiştirmiştir. Batı açısından, Türkiye'nin stratejik önemindeki ağırlık Orta Doğu ve Kafkaslar bölgesine kaymaktadır. Bu bölgeler ise Batılı gelişmiş ülkeler arasında yoğun bir nüfuz rekabetinin yaşandığı bölgelerdir.

Petrole bağımlılıkları büyük olan Almanya ve Japonya'nın eski Sovyetler'deki, Orta Doğu'daki ve Körfez'deki petrol ve doğal gaz kaynaklarının denetlenmesinde ABD ile çekişecekleri muhakkaktır. Bu ortamda Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren siyasi senaryoların ortaya atılması şaşırtıcı değildir. Toprak bakımından "genişleyen" ya da tam tersine "küçülen" Türkiye tezleri Batı başkentlerinde fikir cımnastiği konusudur.

Türkiye'nin bağımsızlıklarını kazan Türk Cumhuriyetleri ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini geliştirerek güçlenmesi Batı'nın işine gelmez. Batı için, kendisinin Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya için

---

98 TURAN, G.G, "Globalleşme ve Bölgeselleşme Kısacasında Türkiye, "İKTİSAT Dergisi, Ocak-Şubat 1992, Sayı:322-323, S:10.

geliştirdiği politikaların uygulanmasında birlikte hareket edecek "taşeron" bir Türkiye yeterli olacaktır.

Geliştirilen çeşitli senaryolarda, suyun önümüzdeki yüzyılda en az petrol kadar önemli bir kaynak olacağından hareketle, Türkiye ile komşusu Arap ülkelerinin arasının açılacağı varsayılmaktadır. Aynı şekilde, Orta Asya'da nüfuz rekabeti dolayısıyla Türkiye ile İran karşı karşıya gelebilecektir. Batı, ülkemiz için müttefik (!) olarak da İsrail'i lanse etmektedir. İsrail'in ise siyonist uygulamaları bir yana, ülkemiz toprakları üzerinde tarihsel haklar iddia ettiği bilinen bir gerçektir.

Özetle, Türkiye bir yandan düşmanlık senaryoları ile Arap-İslâm dünyasının dışına çekilerek bölgede İsrail ile birlikte bir ileri karakol durumuna getirilmek istenmekte, diğer yandan da Kafkaslar ve Orta Asya'daki potansiyel gücünden korkulduğundan bir takım sun'i problemler yaratılarak zayıflatılmak istenmektedir. Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü Batılı çevrelerce açıkça tartışma konusu yapılabilmektedir. Doğusu ve Güneydoğusu koparılmış bir Türkiye, Batı için uygundur. Profesör M.Erkal'ın işaret ettiği gibi **"Yumuşama dönemleri her zaman Türkiye'nin aleyhine olmuştur!"** Dün, Sovyet tehdidine karşı güçlü bir Türkiye'ye ihtiyaç vardı; bugün, zayıf, parçalanmış bir Türkiye Batı çıkarlarına daha uygundur. Türkiye ve Irak'tan koparılacak topraklar üzerinde kurulacak uydu bir devlet, hem zengin kaynakların denetimine elverişli olması, hem de Türkiye'nin gücünü zayıflatması bakımından Batı için tercih sebebidir. Bir yandan Türkiye'nin bölünme senaryoları tartışılırken, diğer yandan "21. Asrın Devi Türkiye", "Türk İmparatorluğu Kuruluyor" gibi değerlendirmelerle Türkiye'nin desteklendiği izlenimi verilmesi gelişkilidir.

Yeni Dünya Konjonktürü, Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü konusunda azami hassasiyeti göstermesini zorunlu kılmaktadır. Bu konuda hükümetlere, siyasetçilere, basına, üniversitelere, aydın çevreler ve iş çevrelerine önemli görevler düşmektedir.

Konuya bölgesel entegrasyonlar ve Türkiye açısından baktığımızda da yeni konjonktürün Türkiye'yi etkilediğini görmekteyiz. Türkiye, gerekli süreçleri tamamlamış olmasına karşın, AT'ye tam üyeliğe kabul edilmemiştir. Bu noktada, AT açısından önceliğin Doğu Avrupa ülkelerine verildiği görülmektedir. Yani, tamamen siyasi tercihler doğrultusunda, Türkiye'den çok sonra müracaat etmelerine karşın bir Macaristan'ın veya Polonya'nın AT üyeliği, Türkiye'den daha önce gerçekleşeceğine benzemektedir. Yeni dönemde AT'nin Türkiye'ye karşı tavrı; kat'i bir red cevabı vermeden oyalama, mümkün mer-tebe taviz elde etme ve sonuçta üçüncü-dördüncü sınıf üyelik anlamına gelen özel statülü üye olmayı kabul ettirme olarak belir-mektedir (99).

AT'nin koparmaya çalıştığı tavizler Türkiye için çok önemli sonuçlar doğurabilir. Hiçbir AT üyesi ülke gümrük birliğini Topluluk dışındayken tamamlamamıştır, ama bu durum Türkiye'den isten-mektedir. Türkiye'nin kendi iç pazarını sanayi ürünlerinde Batı'nın en gelişmiş ülkelere açmasının hiçbir rasyonelliği yoktur. Türkiye'nin bu ülkelere verebileceği tek önemli şey zaten bu pazardır. Bu pazarı da tam üyelik gerçekleşmeden sunarsa, Topluluk'un ilerisi için Türkiye'den alabileceği birşey kalmayacaktır. Bu da Avrupa'nın Türkiye'nin tam üyeliği konusunda her zaman isteksiz davranmasına yol açacaktır (100).

Esasen, kimliği milli Türk kültürüne ve İslam inancına dayanan Türkiye'nin geleceğini **Judeo-Kritien** veya **"Greko-Latin-Kritien"** kültür temeline dayanan AT içerisinde araması, milletin büyük çoğunluğu tarafından hoş karşılanmamaktadır (101). 1959'daki ilk üyelik müracaatı da milli iradeye dayanmamaktaydı. Bugün gelinen

---

99 YALÇINTAŞ, N., AT'NİN CEVABI VE YENİ TERCİHLER, AYDINLAR OCAĞI Yayını, İstanbul, 1990, s:25.

100 ŞAHİN, Ç., "Gülten Kazgan ile söyleşi", İKTİSAT Dergisi, Ocak-Şubat 1992, s:14.

101 YALÇINTAŞ, N., AT KARŞISINDA MİLLİ KÜLTÜRÜMÜZÜN MESELELERİ (Haz. M. Aydemir) içinde, TMKV, İstanbul, 1990, s:20.

noktada da, AT'nin Türkiye'ye verebileceği hiçbir şey yoktur, ancak alabileceği çok şey vardır.

İslâm Ülkeleri Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) ve Türkiye-İran-Pakistan arasında kurulan **Ekonomik İşbirliği Teşkilatı** (EKİT) gibi girişimler içerisinde yer alması ise Türkiye'nin yararına. Böylelikle, kültür ve inanç bakımından kendi özelliklerine tamamen zıt oluşumlar içerisinde yer almadığı gibi, iktisadi ilişkiler bakımından sömürülen ülke olmak durumuna da düşmemektedir. Çünkü bu ülkelerle olan iktisadi ilişkilerde dış ticaret hadleri fazla vermekte ve ihracatımız içinde sanayi ürünlerinin payı yüksek olmaktadır. Her iki girişimde kurucusu ve önderi durumunda olan Türkiye, yeni konjonktür içerisinde de, bu girişimler çerçevesinde işbirliğinin geliştirilmesi, ortak projeler üretilmesi konusunda çaba sarfetmelidir.

Yeni konjonktürün Türk Cumhuriyetleri'ne etkisini incelemeye çalıştığımızda ise şu noktaları gözlemlemekteyiz:

Geçmişte, zengin doğal kaynaklara sahip olmalarından dolayı, Ruslar'ın denetim altında tutmaya çalıştıkları Türk Cumhuriyetleri bugün yine aynı nedenle Batı'nın ilgisi ile karşı karşıyadırlar. Bu ilginin, bu cumhuriyetlerin pek hayrına olmadığını söylemek, sanırız gereksizdir. Dünyanın girdiği yeni konjonktür içerisinde Türk Cumhuriyetleri ayrı ayrı hareket ederek kendi ayakları üzerinde durmaya kalkışsalar, başarısız olacaklardır. Yahut da biri bir gelişmiş Batılı ülkenin, diğeri başkasının güdümüne girerek bu sefer de kapitalist sömürü mekanizmasının çarkına kapılacaklardır. Böyle bir durumda da, bu ülkelerin de giderek birer üçüncü dünya ülkesi durumuna dönüşmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Türk Cumhuriyetleri'nin halen içerisinde buldukları entegrasyon olan BDT'nin geleceği de belirsizdir. BDT içerisinde yer alan Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Baltık Cumhuriyetleri'nin AT ile ilişkilerini geliştirmek yönünde eğilimleri vardır. Bu ülkeler için ortak kültür ve inanç temelleri dolayısıyla Avrupa çekim merkezidir. Nitekim "**Ortak Avrupa Evi**" projesinin

sahibinin **Gorbaçov** olması da bu eğilimi bariz şekilde ortaya koymaktadır.

Avrupa'nın Türk Cumhuriyetleri için bir çekim merkezi olamayacağı bellidir. AT, Türkiye'yi olduğu gibi Türk Cumhuriyetleri'ni de dışlayacaktır.

Türk Cumhuriyetleri, yeni bir asrın eşiğinde, birlikte hareket etmek zorundadırlar. BDT varlığını sürdürse bile, yukarıda sözünü ettiğimiz yönelişler olacaktır. Cumhuriyetler bu yönelişin dışındadırlar. Her birinin bağımsız perspektifler geliştirerek varolmaya çalışmaları ise dünya konjonktürüne uymamaktadır ve onların gittikçe zayıflayarak birer üçüncü dünya ülkesi durumuna dönüşmeleri sonucunu doğurabilir. Yeni konjonkür entegrasyonu dayatmaktadır ve en güçlü ülkeler bile entegrasyona giderken Türk Cumhuriyetleri bu oluşumların dışında kalamazlar.

III. Sonuç

Çağımızın önemli değişimleri neticesinde ortaya çıkan yeni konjonktür ve yeni eğilimler çerçevesinde Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetleri'nin konumlarını tahlil ettiğimizde;

(i) Gerek Türkiye'nin, gerekse Türk Cumhuriyetleri'nin birer ilgi odağı durumuna geldiklerini, ancak bu ilginin çoğunlukla bu ülkelerin müspet yönde gelişmesini istemeyen, onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen çevrelere ait olduğunu,

(ii) Bütün dünya entegrasyonlar oluşturarak bütünleşmeye giderken bu 6 devletin bu yönelişin dışında kalamayacağını

(iii) Geleceğini Batı (ABD, AT) çevrelerine bağlamanın bu devletler için çıkmaz bir yol olduğunu gözlemlemekteyiz.

Yani Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri... Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye, 21. yüzyıla yeni perspektiflerle girmek zorundadırlar. Konjonktür ve koşullar birlikte hareket etmeyi dayatmakta, "**Türk Birliği**" bir ütopya değil, tarihsel akış içerisinde doğal bir sonuç olarak belirmektedir.

İlkin, bu 6 devleti aynı millete mensup fertler teşkil etmiştir. Yani farklı devletler olsa da tek bir millet vardır: **Türk milleti** Köken, dil, din, tarih ortaktır. Birlik önünde kültür ve inanç temelinde hiçbir engel yoktur.

İkincisi, bir Birlik tesisi yönünde asırlardan beri gelen arzu ve irade bugün gerçeğe dönüşmektedir. Bu en büyük itici güçtür.

Meydana getirilecek bir "**Türk Cumhuriyetleri Birliği**", **Türk**'ün şanlı tarihinde yepyeni altın bir sayfanın açılmasını sağlayacaktır.

Başlangıçta 6 cumhuriyeti kapsayan bu birlik zamanla Balkanlar'dan Çin'e dek tüm **Türk Dünyası**'nı kucaklayabilecek, asırların özlemini dindirebilecektir.

Bugün harekete geçmek zamanıdır. Bu muhteşem projenin hayata geçirilmesinde diğer cumhuriyetlere göre daha tecrübeli, yetişmiş kadrolara sahip bulunan Türkiye'ye önemli görevler düşmektedir. Türkiye, bu projenin başlatıcısı ve önderi olmak durumundadır. 2000'li yılların başlangıcına dek Birlik yönünde önemli adımlar atılabilirse, "**21. Asır Türk asrı olmaya namzettir.**" sözü bir umudu değil, bir gerçeği yansıtır hale gelecektir.

IV. Teklifler

1. Bütün cumhuriyetlerin cumhurbaşkanlarının, başbakanlarının, dışişleri bakanlarının üye olacakları bir "**Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi**" teşkil edilmelidir. Bu Konseyin başkanlığını alfabeye sırasına göre birer yıl süre ile cumhuriyetlerin cumhurbaşkanları yapmalıdırlar. Bu konsey, hem Türk dünyasının kendi iç münasebetlerini tanzim etmeli, hem de uluslararası ortamda izlenecek müşterek politikaları tespit etmelidir (102).

2. Her cumhuriyetten tayin edilecek belli sayıda "ekonomist, diplomat, eğitimci, sosyolog" gibi uzmanların katılımıyla bir "**İşbirliği Daimi Komitesi**" kurulmalıdır. Yüksek Konsey'in aldığı kararlar bu Komite'de plan haline getirilerek bütün cumhuriyetlerde uygulanmalıdır.

3. Birliğin en önemli unsuru ekonomik entegrasyondur. Bu bakımdan bir **"Türk Cumhuriyetleri Ortak Pazarı"** kurulmalıdır. Cumhuriyetlerin iktisadi ve beşeri envanterlerinin ortaya konması ve bu envanterlere dayanarak **"karşılaştırmalı üstünlükler"** teorisi doğrultusunda hangi cumhuriyetin hangi konuda uzmanlaşması gerektiğinin biran önce tesbit edilmesi gereklidir.
4. Kültür alanında tam bütünleşmeyi sağlamak için Latin alfabesi tatbikinde birleşmelidir. Türkiye, Cumhuriyetlere alfabe temini ve kitap basımı konularında elinden gelen yardımı yapmalıdır.
5. Alfabe ve yazım birliğinin bir ileri adımı lehçe birliğidir. Bu birlik bugünden yarına gerçekleşebilecek bir konu olmamasına karşın, ilk aşamada bilim adamları arasında bilgi alışverişini zahmetsizce temine yarayacak bir lehçe birliğine gidilmesi yolunda çalışılmalıdır.
6. Cumhuriyetlerin ihtiyacı olan Kur'an-ı Kerim ve yetişmiş din adamı gönderme hususunda Diyanet İşleri devreye girmelidir. Sovyet egemenliğinde tahrip edilmiş veya bakımsızlıktan kullanılamaz duruma gelmiş Türk-İslâm eserlerinin onarımında Türkiye yardımcı olmalıdır.
7. Türkiye'de yetişmiş, deneyim kazanmış bürokratlarımız bu cumhuriyetlerde çeşitli danışmanlık hizmetleri verebilirler.
8. Türk Cumhuriyetleri'nin ihtiyacı olan kadroların yetiştirilmesinde Türkiye görev almalıdır.
9. Bütün Cumhuriyetlerdeki çocukların tek ve genel bir **"kültür ve medeniyet tarihi"** ve yine tek ve genel bir **"Türk tarihi"** okuyarak yetişmeleri alınacak tedbirlerle en kısa sürede gerçekleştirilmelidir.
10. Cumhuriyetler arasında kültür, eğitim ve bilim alanlarında değişim programları uygulanmalıdır.
11. Atatürk ilke ve inkılâpları Cumhuriyetlerde tanıtılmalıdır.

12. TRT - Avrasya yayınları yaygınlaştırılmalı ve geliştirilmelidir. Bu Cumhuriyetlerde ortak Radyo - TV tesisleri kurulabilir.

13. Türk Cumhuriyetleri ile ortak bir savunma sistemi kurulmalıdır. Bu Cumhuriyetlerin yüksek silah teknolojileri değerlendirilmelidir.

14. Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerde kısa vadede problem, taşımacılık ve haberleşme konularındadır. Bu husus özel önlemler gerektirmektedir.

15. Türk Cumhuriyetleri'ne küçük ve orta ölçekli işletmecilerin gitmesi teşvik edilmelidir. Bu bölgelerin kaynaklarını en iyi şekilde harekete geçirecek olan küçük ve orta ölçekli girişimciliktir. Çünkü buralarda öncelik, günlük ihtiyaç temini şeklindeki mal ve hizmet üretimindedir. Fırıncılık, pastacılık, lokantacılık, taksicilik ve oto kiralama hizmetleri, oto tamirciliği, örmecilik ve dokumacılık, ayakkabıcılık, deri işlemeciliği, tavukçuluk ve besicilik en iyi sonuç alınabilecek iş kollarıdır. Belirtilen işler, özellikle Türkiye'de iş kurmaya maddi gücü yetmeyen genç zenaatkârlar için ideal kazanç kapılarıdır (103).

16. Ülkeler arası ticari ilişkileri geliştirmek için ortak mevzuat düzenlemeleri yapılması yoluna gidilmelidir. Burada, bir gümrük birliğine varmak nihai hedeftir.

17. Türkiye'nin "**hizmet gönüllüleri**" adı altında, Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik bir programı uygulamaya sokması, devletlerarası ilişkilerdeki resmiyeti giderici ve insanlarımızı kaynaştırıcı yararlı bir girişim olacaktır (104).

18. Türk gençleri arasında sportif karşılaşma organizasyonları düzenlenmelidir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Türkiye ve KKTC arasında bir "**Türk Olimpiyat Oyunları Yarışması**" düzenlenebilir.

19. İran ve Suudi Arabistan, Türk Cumhuriyetleri'ne kendi İslâm anlayışları ile girmek istemektedirler. Türkiye, bu Cumhuriyetlere

---

103 TEKEOĞLU., M., "Orta Asya ve Ekonomik İlişkiler" MİLLİYET, 14 Mart 1992

104 TALAY, İ., "Türk Cumhuriyetlerine Hizmet Gönüllüleri", MİLLİYET, 27 Mart 1992.

laikliğin ne olup ve ne olmadığını çok iyi anlatmak gibi tarihi bir vazife ile karşı karşıyadır.

20. KEİB'in gelişmesi için çalışmak gereklidir. Ancak KEİB içerisindeki Ermenistan'ın tavırları dikkatle izlenmelidir. Ermenistan, Türkiye üzerinden Batı'ya açılmak ve Trabzon Limanı'nı kullanmak arzusundadır. Bu ve diğer işbirliği imkânlarının gelişmesi karşılıklı anlayışla mümkün görülmektedir. Dolayısıyla Ermeniler'in Azerbaycan toprakları üzerinde hak iddia etmeye son vermeleri bu anlayış ve müşterek zeminin ortaya çıkmasında zaruri görünmektedir (105). Türkiye, Ermenistan'ın aldığı tavırlara göre yumuşamaya veya sertleşmeye gidebilir ancak her koşulda Ermenistan'ı dikkatle izlemek ve Türk Cumhuriyetleri ile birlikte Ermenistan'a karşı ortak politika geliştirmek zorundadır. Denetlenmeyen bir Ermenistan, "Kafkaslar'daki İsrail" olabilir.

Aynı şekilde Karadeniz'e kıyısı olmamasına karşın Yunanistan'ın hangi gerekçelerle KEİB'e alındığı da merak konusudur. İyiniyet ve barış gösterilerinin aleyhimize çok pahalı sonuçlar doğurduğu, maalesef vakidir. Şu soru sorulmalıdır: Yunanistan'ın bu girişime alınmasıyla, Konstantinopolis ve Pontus hakkındaki Yunan iddialarına dolaylı bir destek verilmiş olmuyor mu? Dış politikada karşılıksız dostluk jestlerinin daima pahalıya mal olduğu unutulmamalıdır.

21. İran'ın da Türk Cumhuriyetleri'nin birleşmesinden hoşnut olmayacağı bilinmelidir. İran, İslam devrimi ihracı için bu Cumhuriyetlere nüfuz etmek isteyecektir. Türkiye'nin laik modelinin benimsenmesi ve Türk Birliği'nin gelişmesiyle İran Azerbaycanı sorununun gündeme gelmesi İran için istenmeyen durumlardır. İran ile ilişkilerde yeni bir siyaset boyutu aranmalıdır.

22. Batılı Hristiyan misyonerlerin Türk Cumhuriyetleri'nde ve Türkiye'de yaygınlaşan faaliyetlerine karşı dikkatli olunmalıdır.

23. Çağımızda yabancı sermayeye karşı olmak manasızdır. Ancak bu Cumhuriyetlere gelen yabancı sermayenin nitelikleri denetlenmelidir. Uluslararası ortak girişimlerde (International joint ventures) kontrol Türkiye'de olmalıdır. Aynı şekilde, Cumhuriyetlere

---

105 YALÇINTAŞ, N. "Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında İşbirliği", İLİM VE SANAT, Sayı:31, Şubat 1992, s: 20.

giden kendi girişimcilerimizin faaliyetlerinin de dikkatle izlenmesi, dürüst ve namuslu girişimcilerin desteklenmesi gerekir.

24. Halen konvertibil olan Türk Lirası'nın Türk Cumhuriyetleri ile ticarete mübadele birimi olması sağlanabilir.

25. Cumhuriyetlerle Ortak bankalar ve Sigorta şirketleri kurulmalıdır.

26. Cumhuriyetlerin yeraltı kaynaklarının tespiti ve değerlendirilmesinde MTA ve TPAO gibi, ekonomik verilerin derlenmesi ve izlenmesinde DPT ve DİE gibi kuruluşlarımız devreye girmelidir.

27. Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerimizin geliştirilmesinde basınımıza da önemli görevler düşmektedir. Gazeteler ve dergiler en aşağı ayda bir "Türk Dünyası Sayfası" hazırlamalı ve böylelikle konuyu devamlı gündemde tutmalıdır (106).

28. Türk Cumhuriyetleri'nde demokratik kurum ve kuruluşların tesisinde, Türkiye kendi birikimlerini aktarmalı, ayrıca Türk Cumhuriyetleri'nin ihtiyaç duydukları her konuda hukuki düzenleme taslakları hazırlanmasına yardımcı olunmalıdır.

29. Aydınlar Ocağı ve benzeri dernek ve vakıfların ilmi ve kültürel çerçevedeki münasebetleri geliştirme çalışmaları desteklenmelidir.

30. Ve nihayet, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, Türk Dünyası'nı yeniden ayağa kaldırırlarken; Doğu Türkistan'daki, Kıbrıs'taki, Kerkük'teki, Batı Trakya'daki, Balkanlar'daki ve Avrupa ülkelerindeki Türkleri de sahiplenmeyi unutmamalıdır.

---

106 BABAKURBAN, Z., "Türk Basını ve Dış Türkler Meselesi", DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ, s:29, Mart 1991.

EK

**TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN
YATIRIM PROJELERİ**

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN İŞBİRLİĞİ TEKLİFLERİ

No. İşbirliği Konusu ve Şekli	Kısa Tarifi	Projenin Maliyeti ve Finans Kaynağı
1. Polypropylene üreten büyük çaplı bir kompleksin inşası (Syntezkanchuk şirketi ile birlikte).	Blok tesislerde polpropylene (PP) üretimi. Tüketici eşyaları dahil, PP'den nihai ürünler elde edilmesi.	Proje maliyeti 170.0 milyon ABD Doları (Kredi)
2. Polybutylene üreten bir ortak Proje maliyeti \$ 100 teşebbüsün kurulması. Ekolojik(çevre) olarak temiz bir teknoloji temin edilmelidir. ("Syntezkanchuk" üdüstri şirketi ile birlikte).	Ortaklık, kiralama, konw-how. Polybütylen üretiminde dünyaca kabul edilmiş ekoloji teknolojisinin kullanılması. Bu maddenin hazır ürünlere dönüştürülmesi.	Proje maliyeti \$ 100 milyon'a kadar (Kredi)
3. İyot ve bronine'nin tekrar kazanılması için ortak teşebbüs kurulması. Bakü İyot Fabrikasında bu maddelerin işlenmesi için tesislerin kurulması	İyot ve bronine'in azami ölçü de tekrar kazanılması. Modern yabancı teknoloji ve know-how kullanarak, "Azneft" işletmesinin kapatılmış petrol kuyularını kullanarak, bu maddelerin kazanılması için bir teşebbüs kurulması.	\$ 26 milyona kadar
4. Şampuan ve diğer tüketici maddelerini üreten ortak teşebbüslerin kurulması.	Azerbaycan'da şampuan üretiminin kurulması. Teçhizat yabancı ortaklarca getirilmeli; hammaddeler "Khimprom" Endüstri Şirketince temin edilmeli.	\$ 25 milyona kadar.
5. "Khimprom" Endüstri Şirketi tesislerinde, zarlı elektroliz yöntemini kullanarak sodyum hidroksit (kostik soda) ve klorin üretim tesisinin kurulması.	Yılda 150.0 bin ton üretim kapasiteli üretim.	Yabancı ortaklara hazır ürünler teslimi süretiyle ödeme esası.
6. Epichlorhydrine ve epoxy reçinesi üreten mevcut tesisler esasına göre ortak teşebbüs kurulması. ("Orgsintez" Endüstri Şirketi ince taneli döküntüsüz epichlorhydrine üretimini temin edecek tir.	Mevcut kompleksin yenilenmesi ve yılda 30.0 bin ton kapasiteli bir üretim tesisinin kurulması; ürünün bir kısmının eppxy reçinesi halinde işlenmesi (ZD-22, ZD-20, ZD-16 tiplerinde 24.0 bin ton reçine hazminde) ve keza lak yobama ve yapıştırıcı amlezemler üretilmesi.	
7. Akrilik tabakalardan ve mermer artıklarından Azerbaycan'da sıhhi malzemeler (küvetler ve lavabolar) üreten bir teşebbüsün kurulması.	Her bir üründen 75.000 adet üretim kapasitesi.	Yaklaşık \$ 2.5 milyon

8. Mermer artıklarından sıhhi malzemeler ve seramik eşyalar üreten ortak teşeb. kurulması (Asbocement ve seramik eşyalar üreten Bakü Teşebbüsü tesislerinde.)	Sıhhi malzemeler ve seramik eşyalar üretimi konusunda tesisin genişletilmesi ve kapasitenin yılda 60.0 bin tona 140 bin tona yükseltilmesi.	Yaklaşık \$ 2.0 Milyon
9. Karadağ Çimento Fabrik. çimento üreten ortak bir teşebbüsün kurulması	Ekolojikolarak temiz bir teknoloji ile modern bir teşebbüsün kurulması.	Bedelini karşılama esasına göre.
10. "Aztsvetmez" teşebbüsü ile birlikte, alüminyum levhalar üreten bir haddehane inşası, tüketici eşyalar ve güneş kolektörleri üretimi.	Haddehanenin yıllık kapasitesi 27.0 bin ton ve güneş kolektörlerinin yıllık üretim kapasitesi 5-8 milyon adet olacaktır.	
11. Halen inşa halinde olan "Gyandzha" Otomobil fabrikasında ortak bir teşebbüsün kurulması.		
12. Modern teknoloji kullanarak, Bakü tütün fabrikasında tütünden sigara ve diğer malların üretimini yapan ortak bir teşebbüsün kurulması.	Bakü tütün fabrikasının yılda 8 milyar sigara üretim kapasiteli bir hale getirilmesi için teknik yönden yenilenmesi. Yıllık 10.0 milyar üretim kapasiteli yeni bir sigara fabrikasının inşası. üretilen mallar dünya standartlarına uymalı ve yurt içi ve yurt dışında satılacaktır.	
13. Şarap ve konyak şişelenmesi ve satışı üzerinde bir ortak teşebbüsün kurulması	Ortak teşeb. kurulması, hazır ürünlerin kalitesinin yükseltilmesi ve şato cinsi şarapların hacminin artırılmasına imkan sağlanacaktır.	
14. Yılda 4-6 bin ton bükülmüş iplik kapasiteli pamuk ipliği fabrikaları inşası.	Fabrikaların inşası ve bunların modern teçhizat ile donatılması.	Ham pamuk teslimi suretiyle bedelin karşılanması.
15. Bakü Klima Cihazları Fabrikasının yeniden inşası.	Modern teknoloji temini suretiyle Fabrikanın yıllık kapasitesinin 600.00 adet cihaza kadar yükseltilmesi.	Yeniden inşa maliyeti yaklaşık \$ 80-100 milyon.
16. "Bakelectrobytpribor" Endüstri Şirketinin Bakü BUZDOLABI Fabrikasının yeniden inşası.	Modern teknoloji temini suretiyle Fabrikanın yıllık kapasitesinin 600.00 bin buzdolabına çıkarılması.	Yeniden inşa maliyeti. Yaklaşık \$ 60-70 milyon
17. Radyo-elektronik ev cihazları üreten ortak bir teşebbüsün kurulması.	Renkli TV cihazları, video kayıt cihazlarının montajı ve daha sonra da basılı devrelerin üretimi.	Kredi
18. "Ali-Bairamly" Otomatik ve Telemekanik Fabrik. elektrikli süpürgeler ve donanımlarının üretimi.	Fabrikanın yıllık kapasitesi 250.0 bin elektrikli süpürge ve 1 milyon donanım olacaktır.	\$ 17.0 milyon.

19. Syandzhs, Ter-Ter, Gobustan- Araks'a yakın bölgelerdeki petrol-doğal gaz arazilerinde ortak jeolojik ve jeofizik arama çalışmaları ("Azneft ve "Azneftegeophizika" Şirketleri)	Petrol ve doğalgaz ile ilgili jeofizik ve arama çalışmalarının yerinin artırılması.	Görüşülecek.
20. "Kaspmorneftegas" ile müştereken; - derin su kuyularının geliştirilmesi; - eski petrol yataklarının restorasyonu; - Bakım, petrol istihsalını iyileştirilmesi sondaj faaliyetlerinin geliştirilmesi, hidrolik tesislerin inşası.	Derin su kuyularının işletilmesi için yeni yöntemlerin uygulanması; Eski petrol kuyularının veriminin artırılması	\$ 200 milyon (Kredi)
21. Dijital telefon santralleri ve bilgi aktarma cihazlarını üreten ortak bir teşebbüsün kurulması.	a) Terminalli, dijital telefonlu ve video monitörlü otomatik telefon santralleri. b) Köyler için dijital otomatik telefon santralleri ve analog telefonlar. c) Tüm hiyerarşi kademelerine bilgi dağıtım cihazları.	Yaklaşık maliyet \$ 40.0 milyon.
22. "Azerbajangeologiya" fabrikasında, ulusal hammaddelere dayanarak çeşitli ürünleri üreten ve Azerbaycan topraklarında ortak bir teşebbüs kurulması, (zeolite, dolomite, bentonite, kiltaş gibi hammaddelerde faylanma esasına göre).	Bu hammad. kaplama fayansları, cam ve ürünler, barıt konsantreleri üretimi; tuğla ve kaplama fayansları ile çimento abrikaları inşası.	Bedelini karşılama esasına göre
23. "Azerpromstroï" Endüstri Şirketinde bir ortak teşebbüs kurulması.	- Konut inşaatı; - TV kulesi inşaatının tamamlanması; - Ağaç alüminyum, çimentodan mal üreten üretim tesislerinin kurulması.	Kredi
24. Yabancı Şirketler, Ticaret Odası ve Azerbaycan Inturist Kuruluşunun iştirakiyle "İş Merkezinin" inşası.	Yabancı Şirketler ve Azerbaycan'a akredite bankaların temsilcileri; toplantılar, konuşmalar, konferanslar, semponzyumlar v.s. düzenlenmesi	Yaklaşık maliyet \$ 20.0 milyon Kredi
25. Yabancı Şirketlerin iştiraki ile hoteller kompleksi inşası.	Enfrastrüktürü ile modern bir turist kompleksi inşası.	Yaklaşık maliyet \$ 60-80 milyon.Ortak teşebbüs.
26. "Tüketici Eşyaları" isimli Devlet İşletmesinin modern teknolojik teçhizat ile donatılması.	30 milyon ruble ve yabancı döviz kazançlı bir üretim hacmine sahip ve dünya ile rekabet edilecek ürünlerin imalı.	\$ 20 milyona kadar kredi.
27. Meyva ve sebze işleme ve kurutulması	Ortak teşebbüs kurulması.	Teçhizat maliyeti \$ 10-15 milyon.
28. Azerbaycan halı üretim teşebbüslerinin modern teçhizatla donatılması.	Cumhuriyet dahilindeki işletmelerle ortak teşebbüsler kurulması.	\$ 10 milyona kadar. Bedelini karşılama esası.

KAZAKİSTAN'IN İŞBİRLİĞİ KONUSUNDAKİ TEKLİFLERİ

İŞLETME BAKANLIĞI

Teklifler:

1. Sondaj ve petrol madenleri donanımı makina yapım fabrikası, guryev şehri

İşin Hacmi:

100 milyon ruble, yıl içerisindeki üretim.

Teklifler:

2. Farklı günlük kullanım tekniğinin kapsamına giren üretimlerin yapıldığı metal mamulleri fabrikasının yeniden düzeltilmesi Guryev şehri.-

İşin Hacmi:

Elektrikli ütüler ve ısıtıcı mekanizmalar, 20 milyon ruble

Teklifler:

3. "Elektroapparat" Çimentsky fabrikasındaki, düşük güçteki elektrik motorları üretimi atölyesinin inşaatı, Çimkent şehri

İşin Hacmi:

Düşük güçteki (kapasitedeki) elektrik motorları 60-19 Vt 500 bin ad 120-180 v 500 bin ad.

Teklifler:

4. Soğutucu makinaların yapım fabrikası, Kakçetau şehri

İşin Hacmi:

10 milyon ruble, yılda

Teklifler:

5. SSCB 50. yıl isimli, Ka agondinsky ısıtma teçhizatı fabrikası mikser (karıştırıcı makinazmalar) üretimi atölyelis

İşin Hacmi:

Mikserler
(karıştırıcılar)

Teklifler:

7. "Myasoolmaş" makina yapımı fabrikası, Kustanay şehri

İşin Hacmi:

Yılda 9 milyon ruble

Teklifler:

7. Teknolojik teçhizat üretimi yapan fabrika Alma-Atinsky bölgesi Pavlodorsky bölgesi Çimkentsky bölgesi Kuzey-Kazakistan bölgesi Uralsky bölgesi Tselinogradsky bölgesi

İşin Hacmi:

5 bin adetlik presler, 2,5 bin adetlik presformları, 15 bin adetlik teçhizatlar

Teklifler:

8. Alma-Atinsky protez ortopedik mamüllerle ilgili deneme-sınama kuruluşu Alma-ata şehri

İşin Hacmi:

12 milyon ruble

Teklifler:

9. Çimkentsky kurşun fabrikası

İşin Hacmi:

Akü bataryaları

Teklifler:

10. Taldı-Kurgansky akümülarör fabrikası

İşin Hacmi:

Oksijen akümülatörleri

METALURJİ SANAYİ

Teklifler:

1. Değerlendirme (kıymetlendirme) şubesi tarafından Lisakovsky madenlerinin (damarlarının) zenginleştirilmesi, Lisakovsk şehri

İşin Hacmi:

4,5 5,0 milyon ton demir konsantresi

Teklifler:

2. Jayremsky GOK'de polimekal cevherlerinin işlenmesi için zenginleştirme (Değerlendirme) fabrikasının inşaatı

İşin Hacmi:

Kurşun çinko gümüş

Teklifler:

3. Jayrensky GOK'de metalik çinko elde edimiyle birlikte kurşun-çinko filizlerinin karışımından meydana gelen kolektif konsantre madeni işleyen fabrikanın inşaatı

İşin Hacmi:

Metalik 100 bin ton çinko

Teklifler:

4. "Boşekul" bakır-molibden maden yatağındaki madenzenginleştirme işletmesinin inşaatı

İşin Hacmi:

Karod bakır

Teklifler:

4. Rektogay" bakır-molibden maden yatağındaki maden zenginleştirme işletmesinin inşaatı
Petrol işleme sanayi (tasfiye)

İşin Hacmi:
Bakır molibden filizi

Teklifler:
5. Petrol tasfiye fabrikası Şevçenko şehri
İşin Hacmi:
Yılda 6 milyon ton petrol işlemesi

Teklifler:
2. 3 katlı polimer film (şerit) üretim işletmesi
İşin Hacmi:
3. katlı polimer film (şerit ikinci polimer film (şerit)

Teklifler:
3. 5 milyon ton petrol tasfiye kapasiteli faaliyetteki Guryevsky petrol arıtma (işleme) fabrikasının rekonstrüksiyonu

Teklifler:
4. PO "Tengizneftegaz" etilen ve polietilen üretim kuruluşu
İşin Hacmi:
Etilen Polietilen

Teklifler:
5. Şevçenkovsky plastik madde fabrikası
İşin Hacmi:
Stirol

İNŞAAT MALZEMELERİ SANAYİİ

Teklifler:
1. Alma-Ata şehrindeki ikmal için kullanılan ahşap lifli (tel) levha üretimi yapan PMO "Merey" fabrikası
İşin Hacmi:
Medifan" Levhası

Teklifler:
2. Küllü seramik duvar malzemeleri yapım fabrikası Ekibastuz tuğla şehri
İşin Hacmi:
60 milyar adet tuğla

Teklifler:
3. Ekibastuz şehrinde sigran üretim fabrikası Ekibastuz hstroy
İşin Hacmi:
Sigran

Teklifler:
4. Plastik maddel ısı izolasyon boruları üretimini yapan fabrika, Arış şehri Çimkentskoy bölgesi
İşin Hacmi:
Yılda 500 km boru

Teklifler:
5. "Kazmramor" (Kazakistan mermer) kombinası
İşin Hacmi:
Mermer ve granitten kaplama malzemeleri

Teklifler:
6. Uştob şehrindeki cam fabrikası inşaatı

Teklifler:
7. Alma-Atinsky bölgesi Kapçapay şehrindeki hammadde çıkarım taş ocakları
İşin Hacmi:
Kaplama levhaları (granit, mermer, kabut-kaya)

Teklifler:
1. Metiino-tali gereçler fabrikası, Semapalatinsk şehri
İşin Hacmi:
150 milyon adet düğme vs. tali gereçler, 2 milyon adet düğme perçin (vida)

Teklifler:
2. Yünlü kumaş-çuha kombinası
İşin Hacmi:
Yılda 10 bin ton iplik; yılda 10 milyon m2 kumaş

Teklifler:
3. Deri Fabrikası, Polodas şehri
İşin Hacmi:
250 milyon dm2 kromlu deri, 3 milyon çift ayakkabı

Teklifler:
4. Deri eşyaların işlenmesi, iplik ve kumaşların boyanması için
İşin Hacmi:
10 bin ton kromlu ve diğer boyalar 3 bin ton sentetik mazi cevheri (taner)

Teklifler:
5. Kromlu boya ve cila üretim fabrikası, Aktyubinsk şehri.
İşin Hacmi:
2 bin ton tekstil yardımcı (ek) maddeler

Teklifler:
6. Tarazlanmış kumaş tekstil kombinası Urolsk şehri
İşin Hacmi:
Yılda 7 milyon m² kumaş

Teklifler:

7.Zemlyaçki, Ural şehri deri ayakkabı işletmesi

İşin Hacmi:

Yılda 250 milyon dm²

Teklifler:

8. Taldı-Kurgonskoe ayakkabı fabrikası (işletmesi)
üretimin modernizasyonu ve genişletilmesi

İşin Hacmi:

Kromlu deriler

Teklifler:

9. Taldı-Kurgansky dikim evinin mamül üretim atölyesi

İşin Hacmi:

Dış pazarda realizasyon için dikiş malları

İşin Hacmi:

Yılda 64 bin ton şurup, yılda 30 bin ton aralıksız
istihsal

Teklifler:

8. Poligrafi (Matbaa) kombinası, Alma-Ata şehri

İşin Hacmi:

150 milyon boya baskısı

Teklifler:

9.Tütün kombinasının modernizasyonu, Alma-Ata şehri

İşin Hacmi:

Artış 3 milyar adet filtreli sigara. Sigara için 1.2 milyar
adet filtredir.

Teklifler:

10. Margarin fabrikasının genişletilmesi, Alma-Ata şehri

İşin Hacmi:

27 bin ton kapasiteli artış

TARIM VE GIDA SANAYİİ**Teklifler:**

1. Aktyol insk şehrinde ilk (ün) yün işleme fabrikasının
inşaatı

- Semipalatinsk şehrinde
- Camiul şehrinde

İşin Hacmi:

Yıkanmış yün

Teklifler:

3. "Kazakrunskara" konsorsiyumundaki küçük işletme

İşin Hacmi:

Lidaza

Teklifler:

4. Et kombinası Alma-Ata şehri

İşin Hacmi:

Et-150 ton/SM soğutucu 7,5 bin ton B2B-6 ton/cm

Teklifler:

5. Et kombinası Karaganda şehri

İşin Hacmi:

Sucuk-salam mamülleri 40 ton/cm BZB- 6 t/cm

Teklifler:

6.Tselinogradsky Kolze, soya ve keten işleme
fabrikası

İşin Hacmi:

24 saat içerisinde 400 ton tohum işlenmesi

Teklifler:

7. Cambulskly bölgesi Çu şehrindeki mısır işleme
kombinası

Teklifler:

11. Bira fabrikası, Güryev şehri

İşin Hacmi:

2.5 milyon şişe 1 milyon şişe alkolsüz

Teklifler:

12. Ambalajlama malzemeleri fabrikası, Semipalatinsk
şehri

İşin Hacmi:

100 bin ton paket malzemesi

Teklifler:

13. Patatesli gıda maddelerinin üretildiği, Kusanaysky
fabrikası

İşin Hacmi:

2 bin ton hazır gıda maddesi

Teklifler:

14. Çocuk beslenmesine yönelik konserve üretimi
yapan fabrika

İşin Hacmi:

Yılda 30 milyon

Teklifler:

15. Düşük randımanlı ekmek fırınları

İşin Hacmi:

Ekmek vb. mam.vardiya başına 1.5-2 tonluk 50 takım

Teklifler:

16. Çubuk makarna üretim alanları (Üretim hattı)
Athasar şehri Karaganda

İşin Hacmi:

Yılda 10 bin ton makarna mamülleri

Karaganda Yılda 40 bin ton makarna mamülleri

Teklifler:

17. Sert buğday çeşitlerinden olan makarna üreten fabrika (değirmen Alma-Ata
Sert buğdaylardan elde edilen makarna unu üretimi yapan un fabrikası)

İşin Hacmi:

24 saatte 250 ton tohum işlenmesi
Günde 250 ton tohumun işlenmesi

Teklifler:

18. Guryevsky bölgesi İnderborsk merkezindeki tuz kombinesi

İşin Hacmi:

Yılda 3 milyon ton tuz elde edimi

Teklifler:

19. Fırınlarla birlikte olan donmuş hamurdan yapılan ekmek vb. mamüllerin üretildiği ekmek fabrikası, Alma-Ata şehri

İşin Hacmi:

Ekmek-francala mamülleri

Teklifler:

20. Kombina yem fabrikaları için pres ufalayıcılar (öğütücüler)

İşin Hacmi:

Her biri bir saatte 20-30 ton kapasiteli 50 ad.

Teklifler:

21. Kombine yem fabrikaları Tselinograd şehri Cambulskaya bölgesi Lugovayı merkezi Kustanayskaya bölgesi Uritsk merkezi Combul Şehri

Alma-Atinskaya bölgesi Baysrke kasabası

İşin Hacmi:

24 saatte 200 ton

Teklifler:

22. Üretim birliği "Jivpro" 2 tane deri hammaddeyi işleme fabrikası inşaatı SKO tepe (yüksek) bölgesi ve Alma-Atinsky bölgesi, Talgarsky mahalli "Sovestkaya" tarım firması.

İşin Hacmi:

Domuz postları

Teklifler:

23. Tutkal-jelatin fabrikası rekonstrüksiyonu, Petropavlousk şehri

İşin Hacmi:

Yılda 500 ton jelatin

Teklifler:

24. Şeker fabrikası Pavlodar şehri

İşin Hacmi:

Yılda 34 bin ton

SAĞLIKLI MUHAFAZA**Teklifler:**

1. Tıp tekniği kapsamına giren mamüllerin üretildiği fabrika Aktyubinsk şehri

İşin Hacmi:

Yılda 6 milyon ruble

Teklifler:

2. "Akbulak" Sağlık Merkezi, tıbbi preparatlar, tıp cihazları ve mikro elektronik cihazları fabrikası

İşin Hacmi:

Lidaza, Saytarin, Mikro elektronik cihazlar ve teçh

Teklifler:

3. Tüberküloz dispanseri, Guryev şehri

İşin Hacmi:

200 yatak
400 hasta

Teklifler:

4. Tüberkolaz dispanseri Kulsarı şehri

İşin Hacmi:

200 yatak
400 hasta

Teklifler:

5. Pansiyonlu teşhis merkezi Uralsk şehri

İşin Hacmi:

500 hasta (gelen)
100 yataklı (yerli)

KIRGIZİSTAN'IN İŞBİRLİĞİ TEKLİFLERİ

1. Bishkek'de ya da Issyk-Kul Gölü Kıyısında, 100 odalı ve Dört Yıldızlı Otelin Yapımı İçin Karşılıklı Menfaatlerin Gözetilmesi Esasında Türk Yatırımcıları ve Müteahhitleriyle İşbirliği:

İşbirliğinin Amacı: Kırgızistan'da turizm altyapısının geliştirmek ve yabancı turist konaklamasını uluslararası seviyeye çıkarmak.

Projenin Gerçekleştirilme Yöntemi: Bir Kırgız - Türk ortak girişimi oluşturularak kar dağıtımını, tarafların mali katkılarına göre yapmak.

Proje Üzerine teklifler: Kırgız inşaat şirketleri, inşaatın kaba kısmını yapacaklardır, projenin bu bölümünün finansmanı Kırgız ortak tarafından üstlenilecektir. Türk ortak ise inşaatın ve otelin bitirilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli her türlü işlemi ve teçhizatı sağlayacaktır. Projenin bu kısmı ise, Türk ortak tarafından finanse edilecektir.

Yatırım için gerekli sermaye 10 milyon ABD Dolarıdır. Projenin gerçekleştirilme süresi 4 yıldır.

İnşaatın başlama tarihi olarak 1992 nin üçüncü çeyreği önerilmektedir.

Proje Maliyeti:

Kırgız ortak için 3 milyon Dolar (40 milyon Ruble) Türk ortak için 7 milyon Dolar olarak belirlenmiştir. Otelin işletilmesiyle yıllık ortalama 2 milyon dolar gelir beklenmektedir.

2. Kırgızistan'da Volastonit Madeni Çıkarılması ve Rafinasyonu İçin Ortak Girişim.

İşbirliğinin Amacı: Rafine edilmiş volastonit üretimi ve sözkonusu volastonitin yapı malzemesi üretiminde kullanılması için ortak bir girişim kurulması. Girişim "takas" esasına göre kurulacaktır. Yabancı ortağın katkısı, bilhassa yıllık kapasitesi 275.000 ton olan madenin işletilmesi için teknik teçhizat alımı ve yıllık kapasitesi 100.000 ton olacak rafinasyon tesisi kurulması için kredi yatırımı şeklindedir.

Tesis maksimum kapasitesine üç yıl sonra ulaşacaktır. Sermaye yatırımı 1991 fiyatlarıyla 78.000.400 ruble olarak belirlenmiştir. Projenin konvertibl dövizle finansmanı orta vadoeli kredilerle olacaktır

-Ödeme Dönemi: 1995 den 2002 yılına kadar.

- Ödeme süresi 8 yıl

1992 de 3,000 ton cevher

1993 de 5,000 ila 7,000 ton cevher 1994 ve 1995 de 10,000 ton cevher

1996 da 100 ton konsantre

1997 de 20,000 ton konsantre

-Faiz Oranı: Türk tarafıyla birlikte tesbit edilecektir.

Karakorum Havzası'ndaki volastonit rezervi 40 milyon tondur. Üretim artırılabilir. Cevherdeki volastonit oranı % 50 ila 55 arasındadır.

Yatırımın geri dönüş süresi 3.8 yıl olarak hesaplanmıştır. Minimum rezerv ham madde (cevher, volastonit) süresi ise 145 yıldır.

3. Sulu- Terek Bazalt Havzası'ndan SFBF (Süper rafine bazalt fiberi) üretim Tesisi Kurulması.

İşbirliğinin Amacı: Yıllık üretim hacmi toplam 3,000 ton olan üç SFBF üretim tesisi kurulması.

Üç işletmenin herbirinin yıllık üretim kapasitesinin 1.000 ton olması planlanmaktadır.

- Tahmini Üretim Hacmi:

1994 için 600 ton (12.630.000 Ruble değerinde)

1995 için 1.000 ton (21.050.000 Ruble değerinde)

- Belirlenen Kapasiteye Ulaşma Yılı:1995

- Temel Teknik Teçhizat:

SFF üretim tesisi: 10 ünite (standard dışı teçhizat)

Komprasör (Dakikada 50-60 m3 işleme kapasiteli ve 2-10 atm basınçlı) 3 ünite.

Duman pompası 2 ünite.

Elektrikli yükleme aracı 2 ünite

Platinyum plaka feeder'i yılda 80 ünite/yılda 116.000 ton/ yılda 6,100,000 rule

Finansman Kaynakları: Üretimle geri ödeme şekliyle Türkiye'den yatırımcıların ilgisinin çekilmesi ya da 15 milyon Rublelik orta vadeli kredi temini

- Geri ödeme süresi 8 yıldır.

- Birinci ödeme yılı 1995 dir.

- Faiz oranı: Türk yatırımcı ile birlikte tesbit edilecektir. Minimum bazalt rezervi: 33 yıl.

4. Bir Çinli Üretim Tesisi Kurulması:

İşbirliğinin Amacı: Bir ortak girişim ya da "takas" esasına dayalı işletme oluşturmak. Teklif edilen inşaat sahası, Chu Bölgesi Belovodskoe Köyü civarındır. Tahmini üretim kapasitesi yılda 50 milyon Rule'dir.

Projenin Özellikleri ve Sanayi Kapasitesi:

- Ortak Girişim: Kyrgyzpotresoyuz Birliği'ne ait bitirilmemiş bir tesis binasında (180x80 m alanlı) kurulacaktır. Tesis dizaynı, teknik teçhizatın tedariki, inşa ve ikmal işleri, personel eğitimi ve üretime başlamak için gerekli işlerin tamamlanması, yabancı şirketle ortak olarak yürütülecektir. Finans kaynağı olarak yabancı şirketlerin ortak girişimi oluşturmaya katılımları biçiminde yatırım yapmaları eklenmektedir.

5. Sıralı Cam İşleme ve Cam Mamülleri Üretim Tesisinin bir Ortak Girişim Yoluyla Kurulması

İşbirliğinin Amacı: Tokmak Cam Üretim Tesisleri'nde sıralı cam işleme ve cam mamülleri üretim işletmesinin kurulması.

Proje şu şekilde tanımlanabilir; yabancı firma tarafından ihraç yoluyla sağlanan makinaların Tokmak Cam üretim Tesisleri'nde mevcut iş alanlarına (4,500 m² alan) yerleştirilmesi.

Tesiste rekonstrüksiyon işlemlerinin tamamlanması ile sıralı cam ve mamülleri üretiminde hammadde olarak kullanılan camın daha yüksek kalitede elde edilmesini sağlayan ve 1991'de geliştirilen yeni bir teknoloji ile üretimin sağlanması.

Atıklar dahil toplam üretim 4,5 milyon m²'lik cam'dır. Bu üretim aşağıdaki gibi bölümlere ayrılmaktadır:

Mobilya Camı : 1.0 milyon m²

Düz Stalinit : 0.6 milyon m²

Dalgalı Stalinit : 0.5 milyon m²

Triplex : 0.3 milyon m²

Cam mamülleri : 1.0 milyon m²

yabancı ortağın katılımı aşağıdaki teçhizatın sağlanması ile olacaktır.

- Estetik kesme cihazı (taaka cam ölçüleri 900'den 1,600 mm'ye 500 mm'den 900 mm'ye ve 200 mm'den 500 mm'ye) Bu cihazların adeti, verimlilik kapasitelerinin tesbit edilmesinden sonra kararlaştırılacaktır.

- Traşlama (tabaka cam kenar düzeltme) ve kesme makinalarının tipleri cam tabaka ölçülerine göre belirlenecektir.

6. Chu ve Osh Bölgeleri'nde kuru proses yöntemini kullanan çimento fabrikaları İnşası için ortak girişim kurulması.

Her birinin kapasitesi 2.4 milyon ton olan (marka 400-500) 2 kuru proses çimento fabrikası için iki ortak girişim kurulması teklif edilmektedir.

2 tesis benzer olduğu için aşağıda yalnız bir fabrikanın teknik ve ekonomik özellikler verilmiştir.

- Birinci aşama; 1996 yılına kadar 1.200.000 ton kapasiteye ulaşacaktır:

- İkinci aşama; 200 yılına kadar 1.200.000 ton kapasiteye ulaşacaktır.

Toplam sermaye yatırımı; 400.000.000 Ruble (Birinci aşama için 300.000.000 Ruble) (1992, II fiyatlarıyla)

Üretim Amacı:

- İç Pazar Gerçekleşmesi:

a. Hacim (ruble olarak) %60=1.440.000

ton=776.000.000 Rubl (1991 fiyatlarıyla)

b. Fiyat 540 Ruble/Ton (1992, II fiyatlarıyla)

- Dış Pazar Gerçekleşmesi:

a. Hacim (Dolar olarak) 960.00 ton=60.400.000 Dolar

b. Fiyat 63 Dolar

- Tahmini Gelir:

216 Milyon Ruble yılda

(1992, II fiyatlarıyla)

7. Sığır, Domuz, Koyun ve Keçi Derisi İşleme ve Deri Mukavva Üretimi için bir ortak Girişim Kurulması

İşbirliğinin amacı: Bir ortak girişim kurmak

Proje Amacı: Bir işleme tesisi kurmak

a. 250.000 domuz derisi

b. 540.000 sığır derisi

c. 910.000 koyun/keçi derisi işleme kapasiteli

Projenin toplam maliyeti 86 Milyon Dolar'dır. Bu miktar 68.500.000 Dolarlık teçhizat tedariki ve teknik/teknolojik hizmetleri de içermektedir

Finansmanın aşağıdaki yapıda sağlanması önerilmektedir:

a. Toplam sermaye yatırımının %33'lük oranı otorize fon yoluyla sağlanacaktır.

b. Toplam sermaye yatırımının %17'lik oranı ise ortak yatırımı destekleyen bir Türk kredi/finans kurumunca sağlanan orta vadeli döviz finansmanı yoluyla sağlanacaktır Temel geri ödeme şekli olarak üretim deri (hammadde) önerilmektedir.

ÖZBEKİSTAN'IN İŞBİRLİĞİ TEKLİFLERİ

1. **YEREL SANAYİ BAKANLIĞI
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Çalışır durumdaki fabrikalarda gıda maddeleri ve koser ve üretimi
  - Tekstil malları, kadife ve pelus üretimi
  - Örgü mümüller üretimi
  - Koton elyaf işleme
  - Tüketim malları üretimi: Elektrikli ev aletleri, bijuteri, polystirol ve polyethylene'den mamül mallar, deterjan ve diğer eyle ilgili kimyasal
2. **TİCARET BAKANLIĞI
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Küçük dükkanlar
3. **ENERJİ - ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - İzolasyon malzemesi üretimi
4. **ORMANCILIK DEVLET KOMİTESİ
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Kutu bal (25-30 gr ağırlığında)
  - İşlenmiş badem
5. **PETROL ÜRÜNLERİ KONUSUNDA
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Kullanıma uygun motor yağı
  - Petrol dağıtım istasyonları
  - Mazot tulumbası üretimi
6. **CONCERN UZMETALLURGPROM
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Volfram ve molybdenum üretimi
  - Valostanite işleme ve çıkarma
  - Elektrik motoru ayırıcısı
  - Alüminyum kapı ve pencere üretimi için tesis inşaatı
  - Galvanize sac üretimi
7. **UZKOOPVNESHTORG
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Domates sosu üretim fabrikası
  - Tetra Pak teknolojisi il bal ambalajlama
  - Yün işleme
  - Mağaza ve restoran kürma
  - Dış ve iç ticaret
8. **MINISTRY OF CONSTRUCTION
MATERIALS ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Yanmaz malzeme üretimi
  - Tıbbi malzeme üretimi
9. **UZMEDIHPEX ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Beton ve ekipmanları üretimi
  - Linolyum üretimi
  - Doğal ta ve mermer üretimi
10. **TARIM BAKANLIĞI YATIRIM TEKLİFLERİ**
  - Pamuk yetiştirme - Pamuk ve yün işleme
  - İpekçilik ve üretimi
  - İlaç üretimi
11. **İNŞAAT BAK. YATIRIM TEKLİFLERİ**
  - Yabancı menşeli araçların temiri
  - Kule ve oto vinçleri üretimi
  - Kule dikme ve oturulabilir hareketli vagonlar üretimi
12. **UZKHLOPKOPROM ORTAK YAT. TEKLİFLERİ**
  - İplik üretimi ve hazır giyim
  - Döküntü pamuk ve koton işleme ve tüketim malları üretimi
  - Elektrik motorları tamiri
  - Ambalajda kullanılan çelik kuşakların ikinci el kullanımı
13. **UZBEKMEBEL ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ**
  - Kaba mukavva üretimi
14. **SU KAYNAKLARI BAK. ORT. YAT. TEK.**
  - Sıhhi emtia üretimi
  - Tarımsal mal işleme ve depolama
  - Et, peynir, meyva suyu üretimi
  - Koyun postundan giyim eşyaları
  - Su teknolojisi projeleri düzenleme, araştırma çalışmaları ve inşaatı
15. **CONCERN SELKHOZMASH
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Dizel motor pompaları- Koton kesim kombinasyonu üretimi
16. **OTOMOBİL SAN. KONUSUNDA ORTAK
YATIRIM TEKLİFLERİ**
  - Otobüs montajı "Otomarsan"
  - Uluslararası nakliye
17. **CHIMCONCERN
ORTAK YATIRIM TEKLİFLERİ:**
  - Fosfat özü
  - Fosfat üretimi

TÜRKMENİSTAN'IN İŞBİRLİĞİ TEKLİFLERİ

BİRİM ADI: KAPASİTESİ:	KREDİ:	YATIRIM ÇEŞİTLERİ			(Değerler Milyon ABD \$ dır ; AÇIKLAMA:
		ORTAK YATIRIM:	PROJE İNŞAAT:	EKİPMAN TEDARİKİ:	
1. Türkmenistan Nitrik Fabrikasının amonyak saltpetre (NH ₄ NO ₃) üretimini arttırmak için yeniden teçhizatlandırma ve modernizasyonu Yıllık amonyak saltpetre üretim kapasitesi: 200 bin ton	35.40	-	-	-	Üretimde bölüşüm
2. Carbonide (NH ₂) ₂ CO ₂ CD üretim birimi işi Yıllık üretim kapasitesi 400 bin ton	-	-	96.7	-	Üretimde bölüşüm
3. Magnezyum (maO) üretimi işi yıllık 24 bin ton üretim kapasiteli PO(Karboğaz sülfür) hammaddesi işi ile birlikte	31	veya	31	-	Üretimde bölüşüm
4. Chalorat Magnezyum Defoliant (MaC103)2 üretim fabrikası inşaatı 20 bin ton yıllık kapasiteli PO(Karboğaz sulphate) üretime dayalı	10	veya	10	-	Üretimde bölüşüm
5. Kalsiyum Soda (NACO) Üretim Fabrikası inşaatı. (Kapasitesi yıllık 150 bin ton)	-	137.2	veya	137.2	Takas
6. 130 km karelik Tedzhen-Seraks demir yolu inşaatı	547.3	-	-	-	Yatırım iştirakçilerinin mallarının nakliyesi
7. Nebit Dag-Kısyı-Atrek-İran demiryolunun proje ve inşaat	100	-	-	-	Yatırım iştirakçilerinin mallarının nakliyesi
8. 150 km uzunluğundaki Karandzhik - Tuarkyr demiryolunun dizayn ve inşaatı	500	-	-	-	Takas
9. Nehir-deniz tipi gemi satın alımı veya kiralanması. 4 bin ton kapasiteli yük kargosu veya tankerlerle petrol ürünleri nakliyesine uygun.	-	-	-	300	Malların Nakliyesi
10. Krasnovodsk Limanının Kuuli-Sol ve Ufra'daki demirleme yerlerinin ekipmanının finanse edilmesi ve ortak kullanımı	-	-	50	-	Malların nakliyesi
11. Kostik Soda ve Klor üretimi fabrikası inşaatı 50 bin ton kapasiteli PO (Türkmen Madenleri) hammaddelerine dayalı	-	-	65	-	Üretimden pay
12. Çimento fabrikası inşaatı. Yıllık 2400 bin ton kapasiteli PO(Türkmen Madenleri) hammaddelerine dayalı	-	160	veya	160	Üretimden pay
13. Türkmenistan-İran/Türkiye-Avrupa Gaz boru hattının inşaatı Yıllık 15-20 milyar m ³ kapasiteli	-	-	2500	-	Gaz ürünleri

BİRİM ADI: KAPASİTESİ:	KREDİ:	YATIRIM ÇEŞİTLERİ			(Değerler Milyon ABD \$ dir , AÇIKLAMA:
		ORTAK YATIRIM:	PROJE İNŞAAT:	EKİPMAN TEDARİKİ:	
14. Krasnovodsk Bölgesi'nde Doğalgaz arıtma fabrikası	-	-	4	-	Üretimde pay
15. Seyidi şehrinde gaz ve kimyasal komplekslerin inşaatı Yıllık 200 bin ton polietilen ve yan ürünleri üretimi ile birlikte	-	700 veya	700	-	Üretimde pay ve takas
16. Yıllık 60 bin ton üretim kapasiteli pamuk işleme fabrikası	-	-	1500	-	Üretimde pay
17. Hidrofil pamuk yün üretim fabrikası 5 bin ton üretim kapasiteli	-	-	40	-	Üretimde pay
18. Pamuk sapından üretilmiş tahta parçalar organizasyonu Yıllık 30 bin m3 kapasiteli	-	25 veya	25	-	Üretimde pay
19. Ulyuk "Regeneration" üretimi (Ulyuk regeneration production)	-	8	-	-	Üretimde pay
20. Yıllık tuz üretiminin 2 milyon tona çıkarılması için Kuuli-Soal Grubu yatırımlarının yeniden inşası	-	-	17	-	Üretimde pay
21. Yıllık 5 bin ton kapasiteli kuru üzüm üretimi tarım kompleksleri 2 bin tonluk üzüm soğuk hava deposu ile birlikte	-	80 veya	80	-	Üretimden pay
22. Domates suyu üretim teknolojisi hattı 10 milyon şişe kapasiteli (5 hat)	-	-	20	-	Takas
23. Konserve meyva ve sebze üretim teknolojisi hattı Yıllık 10 milyon şişe kapasiteli (4 hat)	-	-	14	-	Takas
24. Bebek maması, meyva ve sebze üretimi teknolojisi hattı	-	-	22.5	-	Takas
25. Bebek maması (sebze ve meyva lapası) Üretim teknoloji hattı 10 milyon şişe kapasiteli (10 hat)	-	-	40	-	Takas
26. Meyva, sebze ve üzüm kurutma için teknolojik hatlar 4 bin ton mevsimlik kapasiteli	-	21 veya	21	-	Takas
27. Infusion Solusyon üretim tesisleri (Infusion Solution production plant)	-	-	9	-	Takas
28. Tıbbi gereçler ve ilaçlar	65	-	-	-	Takas
29. Kuzeybatı Türkmenistan topraklarının çok yönlü kullanımı tropikal kültür çalışmaları ve olgunlaştırılması	250	250	-	-	Takas

BİRİM ADI: KAPASİTESİ:	KREDİ:	YATIRIM ÇEŞİTLERİ			(Değerler Milyon ABD \$ dir.) AÇIKLAMA:
		ORTAK YATIRIM:	PROJE İNŞAAT:	EKİPMAN TEDARİKİ:	
30. Tropikal kültür işlem tesisleri inşaatı	-	80	veya	80	Üretimde bölüşüm
31. İyot ve Bromine üretim tesisleri inşaatı	100	-	-	-	Takas
32. Krasnovodsk Petrol Rafinerisinin yeniden inşaatı	130	-	-	-	Takas
33. Chardzhou Petrol Rafinerisinde bitüm zift ve yağlama yağı üretimi için Diesel Petrol Hidrolik Tasfiye Fabrikası/Tesis inşaatı	-	-	200	-	Takas
34. Elektroteknik cihaz üretme fabrikası/tesisi inşaatı	10	-	veya	10	Üretimde bölüşüm
35. Elektrik santrali ve İran-Afganistan 500 arasındaki elektrik taşıma hatları inşaatı ve ek tesisler yapımı	500	-	-	-	Üretimde bölüşüm
36. Kalsiyum karbit üretme fabrikası/tesisi inşaatı	15	-	-	-	Üretimde bölüşüm
37. Aral ve Gaspiran Bölgelerinde madensuyu ve taze meyve suyu üreten fabrika/tesi inşaatı	-	-	35	-	Takas
38. Sıhhi teknik teçhizat üretim fabrikası inşaatı	-	-	3	-	Takas
39. Aşkabat koton iplik yatırım grubunun yeniden teçhizatlandırılması	-	15	veya	15	Üretimde bölüşüm
40. Koton bükme fabrikası inşaatı (her yıl 3 milyon ton iplik üretme kapasitesinde)	80	-	-	-	Takas
41. Spor triko üretimi yatırım grubu inşaatı	120	-	-	-	Üretimde bölüşüm
42. Nebit-Dag Çorap Fabrikasında işlevselliğe dayalı ortak yatırımlar yaratmak	-	25	veya	25	Üretimde bölüşüm
43. Hafif sanayi için hammaddeler	10	-	-	-	Takas
44. Banyo sabunları için komple ünite yapımı	10	-	-	-	Takas
45. Aşkabad Havaalanında ikinci kalkış pisti inşaatı	-	-	380	-	Mal transferi
46. Sosyal tesis üniteleri (Okul, hastahane, poliklinik, otel, kamping) inşaatı	-	120	-	-	Getiri bölüşümü
47. Türkmenistan-Suudi Arabistan arasında karşılıklı hesapların açılması ve ortak bankaların teşkili	-	-	-	-	
48. Sentetik elyaf üretimi için petrokimya tamamlama hattı inşaatı	60	-	-	-	Üretimde bölüşüm
49. Kullanılıp atılan şırınga üretim fabrikası inşaatı (Yılda 50 milyon parça üretim kapasitesinde)	40	-	-	-	Üretimde bölüşüm
50. Yerleşik tarım alanları için su temini	200	-	-	-	Takas

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ, H., TÜRKİSTAN İLERİNDEN ÖZBEKİSTAN, TDAV Yayını, İstanbul, 1990

AKGÜÇ, Ö., "TÜRKİ CUMHURİYETLERLE TİCARET", MİLLİYET, 9 Mayıs 1992

AKGÜÇ, Ö., TÜRKİ CUMHURİYETLERLE İLİŞKİLERDE EKONOMİK OLANAKLAR, MİLLİYET, 16 Mayıs 1992

ALPASLAN, T.F., "SSCB'DEKİ ÇÖKÜŞÜN SONUÇLARI VE DOĞAN FIRSATLAR, TERCÜMAN, 8 Mayıs 1992.

ANDROPOV, Y.V., SSCB'NİN ALTMİŞİNCİ KURULUŞ YILDÖNÜMÜ KONUŞMA METNİ, APN, Moskova, 1983

AYDEMİR, M., AVRUPA TOPLULUĞU KARŞISINDA MİLLİ KÜLTÜRÜMÜZÜN MESELELERİ, TMKV, İstanbul, 1990

AYDINLAR OCAĞI, AT'NİN CEVABI VE YENİ TERCİHLER, İstanbul, 1990

BABAKURBAN, Z., "TÜRK BASINI VE DIŞ TÜRKLER MESELESİ", Doğu Türkistan'ın Sesi, s.: 29, Mart 1991

ÇARIKÇI, E., "TÜRK CUMHURİYETLERİ İŞBİRLİĞİ," TÜRKİYE, 2 Mart 1992

ÇIKRIKÇI, M., "GLOBALLEŞME VE BİR ÇÖZÜM: KEİB", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Mart 1992

DEİK Bulletin, AZERBAIJAN, May 1992

DEİK Bulletin, KAZAKHSTAN, May 1992

DEİK Bulletin, KYRGHYZSTAN, May 1992

DEİK Bulletin, UZBEKİSTAN, May 1992

DEİK Bulletin, TÜRKMENİSTAN, May 1992

DEVLET, N., "TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SORUNLARI", İLİM VE SANAT, Sayı 31, Şubat 1992.

DURŞUN, D., "KEİB'İN BAŞARI ŞANSI ÜZERİNE", The Journal of Commerce and Commercial Türkiye, 2 Eylül 1992

EBARAPOR, Mayıs 1992

EKONOMİST, ORTA ASYA'DAN 153 PROJEYE ÇAĞRI, 5 Nisan 1992

ENGİN, N., "SOVYETLER NEREYE GİDİYOR?" İktisat Dergisi, s:325, Nisan 1992

ERKAL, M.E., SOSYOLOJİ (TOPLUM BİLİMİ), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987

ERKAL, M.E., SOSYAL MESELELERİMİZ VE SOSYAL DEĞİŞME, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984

ERKAL, M.E., İKTİSADİ KALKINMANIN KÜLTÜR TEMELLERİ, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1991

ERÖZ, M., İKTİSAT SOSYOLOJİSİNE BAŞLANGIÇ, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982

HAYİT, B., SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEKİ TÜRK LÜĞÜN VE İSLAMIN BAZI MESELELERİ, TDAV, İstanbul, 1987.

HAYİT, B., SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE İSLAM ARAŞTIRMALARININ TEMAYÜLLERİ, TDA, s:41, Nisan '86

İGEME, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE BALTİK CUMHURİYETLERİ, Ankara, 1992

İGEME Üike Profili, AZERBAYCAN, s:1, 1992

İGEME Üike Profili, KAZAKİSTAN, s:2, 1992

İSO, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ, İstanbul, 1992

İTO, SSCB'DEKİ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO EKONOMİK ANALİZLERİ, Yayın No 1990-22

KILLIOĞLU, İ., "RUSYA'NIN DEĞİŞİMİ", İLİM VE SANAT, Sayı:31, Şubat 1992.

MEYDAN LAROUSSE, "KAZAKLAR" maddesi, c:7, s:124

MEYDAN LAROUSSE, "KIRGIZLAR" maddesi, c:7, s:246

SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, AZERBAYCAN, 20 Temmuz 1992

SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, KAZAKİSTAN, 21 Temmuz 1992

SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, KIRGIZİSTAN, 22 Temmuz 1992

SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, ÖZBEKİSTAN, 23 Temmuz 1992

SABAH Gazetesi, Türki Cumhuriyetler Dizisi, TÜRKMENİSTAN, 24 Temmuz 1992

ŞAHİN, Ç., "GÜLTEN KAZGAN İLE SÖYLEŞİ" İKTİSAT DERGİSİ, Ocak-Şubat 1992

TALAY, İ., "TÜRK CUMHURİYETLERİNDE HİZMET GÖNÜLLÜLERİ," MİLLİYET, 27 Mart 1992

TEKEOĞLU, M., "ORTA ASYA VE EKONOMİK İLİŞKİLER", MİLLİYET, 14 Mart 1992

TOKER, Y., BÜYÜK UYANIŞ, Toker Yayınları, İstanbul, 1992

TURAN, G.G., "GLOBALLEŞME VE BÖLGESELLEŞME KISKACINDA TÜRKİYE, İktisat Dergisi, s:322-23

TURGUT, M., "YENİ CUMHURİYETLER VE TÜRKİYE", MİLLİYET, 9-16 Mart 1992

TURKEŞ, A., "LİDERLER AÇIKOTURUMU" KONUŞMASI, 22 Nisan 1992 TRT TV 1.

(Doğu) TÜRKİSTAN'IN SESİ, Doğu Türkistan Vakfı Yayını, Aralık 90

(Hür) TÜRKİSTAN İÇİN İSTİKLALCİ Gazete, 31 Ocak 1978

(Bütün) TÜRK İLLERİNDEN HABERLER, s:4, Nisan 1991

TÜRK LÜĞÜN GELECEĞİ (Büyük Kurultay), Türk 2000 Vakfı Yayını, Mart 1990

(Azerbaycan) TÜRK KÜLTÜR DERGİSİ, s:280, Temmuz-Ağustos 1991

YALÇINTAŞ, N., "TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE TÜRKİYE ARASINDA İŞBİRLİĞİ", İLİM VE SANAT, Sayı:31, ŞUBAT 1992

YERBAKAN, M., TÜRKİYE, SSCB VE CUMHURİYETLER, Tez, 29 Eylül 1991

YÜZ ULUSLU BİR HALK, APN Yayınevi, Moskova, 1980.